

An Analysis of the Iran related documents of the past 100 years with the aim of examining the relation between value and conservation in cultural heritage

Mozaffar Abbaszadeh^{1*}, Asghar Mohammadmoradi², Masoumeh Ayashm³

1. Assistant Professor, Faculty of Architecture, Urbanism and Art, Urmia University, Urmia, Iran

2. Professor, Faculty of Architecture and Urbanism, Iran University of Science and Technology, Tehran, Iran

3. Assistant Professor, Faculty of Architecture and Urbanism, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran

Article Info

Original Article

Received: 2022/07/01;

Accepted: 2023/02/11;

Published Online 2023/03/11

 [10.30699/athar.43.4.770](https://doi.org/10.30699/athar.43.4.770)

Use your device to scan
and read the article online

Corresponding Author

Mozaffar Abbaszadeh

Assistant Professor, Faculty of Architecture, Urbanism and Art, Urmia University, Urmia, Iran

Email:

mo.abbaszadeh@urmia.ac.ir

ABSTRACT

Cultural heritage, as a trace of human throughout history, has several values that can be explored and redefined subject to the requirements of different societies and cultures. Lack of attention to the values have led to several problems in the preservation process. One possible way to investigate the roots of this problem is to examine the attitudes of various stakeholders towards cultural heritage from the past to the present. The focus of this study is on the study of related documents in the country, the pathology of attitudes towards cultural heritage, and, in particular, the relation between types of heritage values and preservation approaches. To this end, five research instruments were used to investigate the pathology of the process of heritage resources conservation. Simultaneous study of these five sources and investigation of the types of values and protective approaches in each document and their possible temporal overlap are among innovations of this study. The research methodology was applied-practical based on research questions. Data collection was carried out using library-based and documentary techniques, as well as interview. Studies on the documents indicated that in most of the documents, we can see the lack of attention to the concept of cultural heritage values and, consequently, value-based preservation approaches. This has led to many problems the solution and prevention of which requires planning to carry out value-driven studies and adopt value-based rules in this area.

Keywords: Value, conservation, Documents, Pathology, Cultural Heritage

Copyright © 2023. This open-access journal is published under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

How to Cite This Article:

Abbaszadeh, M., Mohammadmoradi, A., & Ayashm, M. (2023). An Analysis of the Iran related documents of the past 100 years with the aim of examining the relation between value and conservation in cultural heritage. *Athar*. 43(4), 770-796.

مقاله پژوهشی

واکاوی اسناد مرتبط یک‌صد سال اخیر با هدف بررسی رابطه ارزش و حفاظت در حوزه میراث فرهنگی

مظفر عباس‌زاده^{۱*}، اصغر محمدمرادی^۲، معصومه آیشم^۳

۱. استادیار، دانشکده معماری، شهرسازی و هنر، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران
۲. استاد، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران
۳. استادیار، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران

اطلاعات مقاله	خلاصه
دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۱۰ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۲۲ انتشار آنلاین: ۱۴۰۱/۱۲/۲۰	میراث فرهنگی به‌منزله ردپای انسان در بستر تاریخ، دارای ارزش‌های متعددی است که این موضوع متناسب با مقتضیات جوامع و فرهنگ‌های مختلف قابل بررسی و بازتعریف است. یکی از روش‌هایی که امکان ریشه‌یابی این مسئله را امکان‌پذیر می‌کند، بررسی نوع نگاه به موضوع میراث فرهنگی در بستر زمان است که در این میان مطالعه اسناد مرتبط با موضوع در کشور و مرور فرایند توجه به میراث فرهنگی، به‌خصوص گونه‌های ارزش میراث در ارتباط با رویکردهای حفاظتی موردنظر این پژوهش است. در همین راستا با بهره‌گیری از چهار منابع مطالعاتی در کنار هم (برنامه‌های عمرانی و توسعه، قوانین و آیین‌نامه‌ها، اساسنامه سازمان‌ها و نهادهای مداخله‌گر و مصاحبه با صاحب‌نظران حوزه نظریه و اجرا) به بررسی فرایند حفاظت از منابع میراث پرداخت شده است. مطالعه همزمان هر چهار ابزار و منبع مطالعاتی در کنار هم و توجه به گونه‌های ارزش و رویکردهای حفاظتی متصور شده در هر سند و هم‌پوشانی تقویم زمانی این ابزارها و منابع مطالعاتی، از نوآوری‌های این پژوهش است. روش تحقیق با توجه به سؤالات پژوهش، کاربردی-عملی است. نحوه گردآوری اطلاعات نیز کتابخانه‌ای، اسنادی و مصاحبه است. مطالعات صورت‌گرفته بر روی اسناد مذکور نشان می‌دهد که در بیشتر اسناد مطالعاتی می‌توان شاهد فقدان توجه به مفهوم ارزش، خاصه ارزش‌های میراث فرهنگی و به‌تبع آن رویکردهای حفاظتی بر پایه ارزش بود. این موضوع منجر به بروز مشکلات بسیاری شده است که لازمه مرتفع‌شدن معضلات، پیشگیری از وقوع دوباره آن، نیاز به مطالعه ارزش‌محور و ارائه قوانین ارزش مینا در این حوزه را به منصف ظهور می‌رساند.
نویسنده مسئول: مظفر عباس‌زاده استادیار، دانشکده معماری، شهرسازی و هنر، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران پست الکترونیک: mo.abbaszadeh@urmia.ac.ir	کلیدواژه‌ها: ارزش، حفاظت، اسناد، آسیب‌شناسی، میراث فرهنگی

حق کپی رایج انتشار: این نشریه ی دارای دسترسی باز، تحت قوانین گواهی‌نامه بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 International License منتشر می‌شود که اجازه اشتراک (تکثیر و بازآرایی محتوا به هر شکل) و انطباق (باز ترکیب، تغییر شکل و بازسازی بر اساس محتوا) را می‌دهد.

عباس‌زاده مظفر، محمد مرادی اصغر، و آیشم معصومه. (۱۴۰۱). واکاوی اسناد مرتبط یک‌صدسال اخیر با هدف بررسی رابطه ارزش و حفاظت در حوزه میراث فرهنگی. فصلنامه علمی آذر، ۴۳(۴)، ۷۷۶-۷۷۰.

۱- مقدمه

به بررسی ریشه‌های شکل‌گیری توجه به امر ارزش‌های میراث فرهنگی، فرایند حفاظت و چگونگی این امر پرداخته شده است (شکل ۱).

روش تحقیق مقاله حاضر با توجه به سؤالات پژوهش، تحقیق کاربردی- عملی است. راهبرد استفاده‌شده، راهبرد تفسیرگرایی و استدلال منطقی است. روش گردآوری اطلاعات نیز کتابخانه‌ای، اسنادی و مصاحبه است. با توجه به نوع تحقیق و راهبرد آن، مقاله حاضر را می‌توان از جمله مقالات کیفی نامید. به دلیل کمبود منابع مدون در این حوزه، علاوه بر مطالعه اسناد و مدارک معتبر کشوری، به روش مصاحبه با صاحب‌نظران این حوزه روی آورده شده است. مصاحبه انجام‌شده شامل پنج نفر از صاحب‌نظران حوزه نظریه و اجرا در کشور ایران است که به‌نوعی در شکل‌گیری قوانین و رویکردهای حفاظتی مداخله داشته‌اند^۱.

هم‌جواری ایرانیان از ابتدا با میراث فرهنگی و ابنیه کهن و در پی آن جای‌گرفتن میراث در ذهن مردم به‌عنوان بخش جدایی‌ناپذیر زندگی، میراث فرهنگی را به موضوعی مهم مبدل می‌سازد. امروزه کاربست مفهوم ارزش در حفاظت یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های حوزه میراث فرهنگی است. درواقع می‌توان هدف از طرح این پژوهش را بررسی رابطه مفهوم ارزش و حفاظت در میراث فرهنگی ایران و به عبارتی دیگر میزان توجه به این امر در گذشته و ارائه تصویر واضحی از رابطه این دو مفهوم در اسناد تاریخی کشور عنوان کرد. این مهم با بررسی میزان اهمیت و کم و کیف توجه به ارزش‌های میراث فرهنگی در فرایند حفاظت محقق خواهد شد. در این رابطه از چهار ابزار و منابع مطالعاتی بهره‌گیری شده است. در این پژوهش با بررسی برنامه‌های عمرانی و توسعه، قوانین و آیین‌نامه‌ها، اساسنامه تشکیل‌های مداخله‌گر و مصاحبه با صاحب‌نظران حوزه نظریه و اجرا در یک بازه زمانی (یک‌صد سال اخیر) از گذشته تا به امروز

شکل ۱. فرایند و ساختار مقاله

(Authors, 2022)

مفاهیم ارزش و حفاظت، مشکلات دسترسی کامل به اسناد تاریخی از جمله مهم‌ترین معضلات در تدوین این بخش بوده است. در این پژوهش ابتدا با اشاره‌های کوتاه به جایگاه آثار برجای‌مانده از گذشتگان در طول تاریخ تلاش دارد عوامل ارزشمندی آثار از دیدگاه پیشینیان را مورد بررسی قرار دهد، اما تمرکز اصلی پژوهش بازه زمانی بین اواخر دوره قاجار تا به امروز را شامل می‌شود.

با وجود درک و توجه به گونه‌هایی از ارزش‌های میراث در فرایند حفاظت در مقطعی از زمان آنچه مشهود است، این موضوع نتوانسته به‌صورت روشمند در فرایند حفاظت نقش مؤثری ایفا کند؛ بنابراین در این رابطه ضرورت بررسی اجتناب‌ناپذیر می‌نماید. با انجام مطالعه و بررسی در فرایند جاری حفاظت از میراث امکان بازنگری محقق شده و بستری در راستای شکل‌گیری تفکری جدید فراهم می‌گردد. کمبود منابع در موضوع ارزش‌های میراث فرهنگی، خاصه تعاریف متنوع از

۲- پیشینه پژوهش

تأثیرگذاری مفهوم ارزش در حوزه میراث فرهنگی و حفاظت را می‌توان یکی از نقاط عطف در فرایند حفاظت از میراث فرهنگی دانست. تبیین شکل‌گیری رابطه دوطرفه بین حوزه ارزش میراث فرهنگی و حفاظت و به تبع آن به وقوع پیوستن دگردیسی تعاریف ارائه‌شده از حفاظت از جمله موارد جدیدی هستند که در این حوزه به آن‌ها اشاره شده که انتشار مطالعات روزافزون بستری برای وقوع این مفاهیم بوده است. مهدی حجت (۲۰۰۱) در بخشی از کتاب خود با عنوان «میراث فرهنگی در ایران، سیاست‌ها برای یک کشور اسلامی» به مطالعه درباره قوانین و سیاست‌های اتخاذشده در جهت ارزش‌های میراث فرهنگی پرداخته است (Hojjat, 2001). کتاب وی را می‌توان یکی از مهم‌ترین و غنی‌ترین منابع در این حوزه دانست که زیربنای بسیاری از پژوهش‌ها را تشکیل داده است. محمدمرادی (۲۰۰۳) در مقاله‌ای تحت عنوان «روند حفاظت در ایران از تأسیس اداره عتیقات تا قبل از انقلاب اسلامی» به بررسی سیر تحول حفاظت از میراث فرهنگی از سال ۱۰۹۷ پرداخته است (Mohammadmoradi, 2003). وی در این مقاله تا دوران پیروزی انقلاب را در سه دوره قرار داده و در هر دوره به معرفی اتفاقات شاخص، قوانین تصویب‌شده و رویدادهای مهم و اقدامات اجرایی در این زمینه اشاره کرده است. در مقاله‌های دیگر با عنوان بررسی و تبیین سیر تحول سیاست‌ها و برنامه‌های حفاظت از میراث فرهنگی بازه زمانی سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۹۱ که توسط فدائی‌نژاد و حناچی (۲۰۲۲) به تدوین درآمده، با تکیه بر فن مصاحبه به دوره‌بندی این بازه زمانی پرداخته است (Fadaei Nezhad & Hanachi, 2022). در این پژوهش در راستای بررسی دقیق‌تر هر دوره، در ابتدا به معرفی دوره پرداخته، سپس مهم‌ترین رویدادها و تحولات فرهنگی-اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مؤثر بر حفاظت، مهم‌ترین تحولات پیرامون سیاست‌ها و برنامه‌های حفاظت از میراث فرهنگی و درنهایت مهم‌ترین اقدامات اجرایی معرفی و ارزیابی شده است.

حناچی و همکاران (۲۰۰۸) در مقاله‌ای با عنوان «حفاظت و توسعه در ایران تجزیه و تحلیل تجارب مرمت در بافت‌های باارزش شهرهای تاریخی ایران» به بررسی سیر تحول مفهوم حفاظت و توسعه در ایران از سال ۱۱۶۴ تا به سال ۱۳۸۶ پرداخته است (Hanachi et al., 2008). وی این فاصله زمانی را در هفت دوره قرار داده و در هر دوره اتفاقات شاخص، مفهوم حفاظت و مفهوم توسعه را مورد مطالعه قرار داده است. نژاد ابراهیمی و همکاران (۲۰۱۳) در مقاله‌ای با عنوان «ارزش و ارتباط آن با رویکرد مداخله در آثار فرهنگی-تاریخی» به بررسی و مطالعه در حوزه ارزش پرداخته است (NejadEbrahimi et al., 2013). وی در این مقاله به مطالعه سیر تحول قوانین و توجه به میراث فرهنگی در ایران نیز اشاره کرده و درنهایت به این موضوع اشاره کرده است که نوع ارزش‌ها در اتخاذ روش و رویکرد حفاظتی تأثیر بسزایی دارد.

عباس‌زاده و همکاران (۲۰۱۶) در مقاله‌ای با عنوان Specifying the Relation between the Concept of Value and Conservation in Cultural Heritage، به تبیین چگونگی و کم و کیف رابطه بین مفهوم ارزش و حفاظت، با استفاده از اسناد بین‌المللی و نظریه‌پردازان این حوزه به تحلیل کیفیت این رابطه و شکل‌گیری آن پرداخته‌اند (Abbaszadeh et al., 2016). چگونگی دگردیسی مفهوم حفاظت در طول زمان و ابعاد توجه به مفهوم ارزش در اسناد بین‌المللی از جمله موارد مهم دیگری است که در این پژوهش به آن‌ها اشاره شده است. تحقیق‌های یادشده در این بخش هر کدام با بهره‌گیری از شیوه‌ای خاص در مطالعه به بررسی و تبیین چگونگی توجه به امر ارزش، حفاظت و پایداری در اسناد پیشین یا معاصر پرداخته‌اند. در پژوهش حاضر ضمن بررسی دقیق رابطه ارزش و حفاظت که در پژوهش‌های قبلی با این هدف مدنظر نبوده است، با بهره‌گیری از چهار ابزار و منابع مطالعاتی که شامل برنامه‌های عمران و توسعه، قوانین و آیین‌نامه‌ها، تشکلهای مداخله‌گر و مصاحبه با صاحب‌نظران بوده، در یک بستر تاریخی از گذشته تا به امروز، نحوه توجه به مفهوم ارزش و حفاظت از میراث فرهنگی مطالعه گردیده است. توجه همزمان به هر چهار سند را می‌توان از

نوآوری‌های این پژوهش دانست که نتایج حاصل را در لفافه‌ای از اطمینان قرار می‌دهد.

۳- توصیف و بررسی

۳-۱- ارزش‌های میراث فرهنگی در حفاظت

ارزش از واژه‌های مبهم و پیچیده‌ای است که از گذشته همواره در ذهن فیلسوفان و محققین با عناوین مختلف مطرح بوده است، می‌توان ارزش را اصول، اولویت‌ها و معیارهای فردی و گروهی برای ارجحیت‌دادن چیزی به چیز دیگر تعریف کرد. ارزش پدیده‌ای نسبی، متغیر، زاده اجتماع و منعکس‌کننده تفکرات، بینش، فعالیت‌ها و مسائل بنیادین یک جامعه مانند فرهنگ، اقتصاد و سیاست است؛ از این رو تعیین ارزش بدون در نظر گرفتن زمینه‌های اجتماعی تولیدکننده ارزش غیرممکن است (Throsby, 2000). واژه ارزش در حوزه‌ها و رشته‌های متعددی وارد شده و در هر حوزه متناسب با نیاز آن تعریف و توصیف گردیده است. یکی از این حوزه‌ها، حوزه میراث فرهنگی است. نفوذ مفهوم ارزش در میراث فرهنگی و توجه بیش‌ازپیش به مفهوم ارزش‌گذاری به بروز تحولی بنیادین در این حوزه منجر گردید.

در کنار واژه ارزش، مفهوم حفاظت نیز از جمله واژه‌های کهنی است که قدمتی به بلندای تاریخ پیدایش انسان دارد و در ادوار گوناگون با اثرپذیری از شرایط جامعه، فرهنگ و خواسته‌های مردم شکل‌های مختلفی بر خود گرفته است. حفاظت را در شکلی کامل‌تر می‌توان بدین‌صورت نیز تعریف نمود: حفاظت شامل کلیه اقداماتی است که با کاربست روش‌های مختلف اعم از مرمت، نوسازی، بهسازی، استحکام‌بخشی و... در راستای تثبیت و بازنمای پیام‌ها و ارزش‌های میراث فرهنگی، به‌طوری‌که امکان درک و فهم آن محقق شده و در زندگی معاصر جریان داشته و تضمین انتقال ارزش‌ها به آینده در آن تمهید شده باشد. به این تعریف، عملیات تخصصی مرمت و بسیاری از شیوه‌های مرتبط در این رابطه در ذیل مفهوم حفاظت قرار می‌گیرند. هر جامعه‌ای متناسب با شرایطی که دارد، در موقعیت‌های خاص احتیاج دارد تا بخشی

از پیام‌های میراث را دریافت کند؛ بنابراین حفاظت می‌بایستی با این موضوع هماهنگ شده و جهت‌گیری لازم را داشته باشد. آنچه واضح و مبرهن است، رابطه جهت‌گیری‌های حفاظت با ویژگی‌ها و شرایط جامعه هدف حفاظت است (Abbaszadeh et al., 2012).

نفوذ تدریجی مفهوم ارزش در حوزه‌های کلیدی با عنوان حفاظت در گذر زمان، مطرح‌شدن نظریات جدید در این حوزه و به‌تبع آن اسناد بین‌المللی منجر به غنی‌ترشدن و مطرح‌شدن رگه‌هایی باریک از مفهوم ارزش در شکل‌دهی به تعریف حفاظت و انواع روش‌های آن شد. با توجه به مطالب اشاره‌شده در بیشتر منشورها می‌توان به این نکته اشاره نمود که در بین کلیه منشورهای منتشرشده در راستای مفهوم حفاظت و پایه‌نهادن آن، اشتراکاتی نیز وجود دارد. در همه این منشورها می‌توان «توجه و اهمیت حمایت از میراث فرهنگی» را به‌عنوان مهم‌ترین نقطه اشتراک معرفی نمود که به‌صورتی آشکار و در برخی موارد در لفافه بیان گردیده است. با توجه به مفاهیم اشاره‌شده می‌توان به این نکته اشاره کرد، در بین دو مفهوم ارزش و حفاظت در میراث فرهنگی رابطه مستحکم و معناداری وجود داشته که توجه به این رابطه و درک ابعاد گوناگون آن در فرایند ارزش‌گذاری در راستای حفاظت میراث فرهنگی بسیار مهم و تأثیرگذار است.

۳-۲- سیر توجه به ارزش‌های آثار تاریخی از گذشته

تا اواخر دوره قاجار در ایران

پیشینیان گذشته را مفتاح آینده می‌دانستند؛ گذشته، مخزن اسناد، توجیه‌گر اعمال، آموزگار سعادت و عامل بقا بوده و با مطالعه گذشته قادر به بازشناسی و حتی پیشگویی آینده می‌بوده‌اند (Nazari, 2018). مجاورت زندگی روزمره ایرانیان با میراث گذشتگان و استمرار، پیوستگی و ارتباط مستحکم آن در طول تاریخ با توجه به قدمت و غنای فرهنگی این سرزمین، یکی از ویژگی‌های مهم آثار برجای‌مانده از گذشتگان است (Hojjat, 2016). آثار برجای‌مانده از گذشتگان صرفاً به‌واسطه ارزش‌های کاربردی که داشته‌اند مورد حفاظت نبوده است. انسان گذشته از مصنوعات خود فارغ از رفع نیازهای شناخته‌شده، برای

ایوان مدائن را	هان ای دل عبرت
آئینه عبرت بین	بین از دیده عبر کن هان
تا بو که به گوش دل	گه گه به زبان
پاسخ شنوی ز ایوان	اشک آواز ده ایوان را
پند سر	دندانه هر قصری
دندانه بشنو ز بن دندان	پندی دهدت نو نو

(خاقانی، ابیات ۱۰، ۹، ۱)

وقتی خاقانی از بر ایوان مدائن گذشت بر شکوه شکسته آن گریست و دجله را گریاند و در این اندوه، همراه و هم‌داستان خود کرد (Nazari, 2018). آنچه امروز تحت عنوان میراث فرهنگی شناخته می‌شود، اعم از آثار منقول و غیرمنقول، میراث فرهنگی ناملموس و نیز میراث طبیعی در گذشته وضعیت یکسان نداشته است. رفتار تاریخی با آثار گذشته متأثر از نسبت مردمان گذشته با آن آثار بوده است (Nazari, 2018). با در نظر گرفتن ادبیات رایج در موضوع میراث فرهنگی، تفاوت‌های بنیادی بین گفتمان انسان دیروز و امروز قابل تصور است؛ به طوری که گذشتگان ما آثار برجای مانده از پیشینیان خود را به واسطه ارزش‌های که در گفتمان حفاظت مدرن مطرح است، مورد توجه قرار نمی‌دادند، بلکه این مهم به لحاظ ارزش‌های قابل تصور براساس نظام ارزش جاری زمان خود، محقق می‌شده است که شاید بتوان از آن به عنوان حفاظت سنتی نام برد. این جریان به صورت پیوسته تا اواخر دوره قاجار امتداد داشته است، اما به واسطه ارتباط گسترده‌ای که با دنیای غرب در آن زمان شکل گرفت، تغییراتی در نوع نگاه بخشی از جامعه نسبت با آثار گذشتگان ایجاد شد. وقایع و جریان‌های متعدد تاریخی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و... بعد از آن نیز در همین امتداد بود.

ورود طیفی از اروپاییان به ایران با هدف دست‌یافتن به آثار تاریخی و انتقال آن به موزه‌های خود به صورت مختلف به سرعت ارزش‌های جدیدی را وارد موضوع آثار تاریخی کرد که به واسطه شکل‌گیری برنامه‌ریزی شده حفاری محوطه‌ها، مجموعه‌ها و بناهای تاریخی در جای‌جای ایران ظهور کرده بود. هر چند حفاری‌های متعددی به قصد دست‌یافتن به گنج‌های پنهان، از

ذخیره‌سازی و انتقال مفاهیم ارزشمند فرهنگی خود در طول تاریخ بهره‌مند شده است و این موضوع توسط جوامع، با کیفیات مختلفی درک و مورد صیانت، حفاظت و بهره‌برداری قرار گرفته است. ذخیره‌سازی و انتقال پیام‌های فرهنگی به واسطه این آثار از جمله شاخص‌ترین قابلیت‌های آن‌ها محسوب می‌شده است؛ یعنی منابع میراث به‌طور عام و میراث معماری به‌صورت ویژه وسیله‌ای برای انتقال مفاهیم گذشتگان به آیندگان بوده است. تقریباً در همه جوامع متمدن دنیا از جمله ایران نمونه‌های غیرقابل انکاری از آن را می‌توان عنوان کرد. وجود الواح، کتیبه‌ها و موارد مشابه متعدد از دوره‌های مختلف قبل و بعد از اسلام در ایران دال بر این ادعاست.

توجه به آثار تاریخی البته نه دقیقاً آن‌طور که امروز مورد نظر ماست، از قرون اولیه بین مسلمین متداول بوده است. این توجه را می‌توان زاینده دعوت مکرر قرآن به رجوع به تاریخ دانست. مهم‌ترین دلایلی را که می‌توان از قرآن برای رجوع به گذشته استنباط نمود، پی‌بردن به سنن الهی، توجه به معاد و عبرت‌گرفتن از گذشته پیشینیان است. قرآن دو روش عمده را نیز برای این مراجعه معرفی می‌نماید: مطالعه تاریخ که خود بارها به نقل آن می‌پردازد و مراجعه با آثار باقیمانده از گذشته که بارها رجوع به آن را مورد تأکید قرار می‌دهد. گرچه در قرون اولیه اسلامی این توجه در قالب گرامی‌داشتن تاریخ جلوه نمود، اما به سرعت با آثار تاریخی نیز تسری یافت. علاوه بر اشاراتی که تاریخ‌نگارانی نظیر بیهقی، طبری و مسعودی به آثار پیشینیان دارند آنچه در سفرنامه‌های جهانگردان مسلمان نظیر ابن بطوطه، رشیدالدین و طواط و ناصر خسرو آمده است شامل گزارش‌هایی بعضاً دقیق از کیفیت آثار است، ذکر آثار تاریخی در متون ادبی خصوصاً اشعار این دوره عموماً همراه با تذکرات اخلاقی است (همان). در همین راستا به عنوان مثال مطالعه قصیده «ایوان مدائن» و «خاقانی» آشکار می‌نماید که نه تنها آثار برجای مانده از گذشتگان، اهمیت داشته است، بلکه شناخت و درک ارزش‌های متعددی اعم از تاریخی، فرهنگی، زیبایی‌شناسی، هنری، آموزشی نیز برای مردمان گذشته قابل تصور است.^۲

گذشته‌های دور تا آن زمان متداول بود، اما در این مقطع زمانی مصنوعاتی ارزش پیدا کردند که تا دیروز بخش از زندگی روزمره مردم بوده‌اند (جهت‌گیری از جواهرات و فلزات گران‌قیمت به سمت اشیاء سفالی، سنگی، کتاب‌های خطی و...) و اثرات این جریان‌ها باعث شکل‌گیری ارزش‌های تجاری و انتفاع مادی از آثار گذشتگان شد که تا آن روز تجربه نشده بود. این موضوع واگرایی بین نظام ارزشی جامعه و ارزش‌های اصیل آثار را در برداشت که اثرات آن به یغما رفتن و نابودی بسیاری از آثار ارزشمند این سرزمین بود و مهم‌تر از آن تغییر رویکرد مردم نسبت با آثار گذشتگان را در برداشته است؛ به طوری که تبعات آن هنوز بر کرده فرهنگ این آب و خاک سنگینی می‌کند.

آنچه مشهود است، شواهد، مستندات و اطلاعات در خصوص کم و کیف توجه به آثار برجای‌مانده از گذشتگان قبل و بعد از اسلام متأسفانه به حدی نیست که بتوان تصویر روشنی، آن‌طور که لازمه این پژوهش است به دست دهد، اما آنچه از شواهد و آثار برجای‌مانده از این دوره مشخص است، موضوع حفاظت در قالب جریان زندگی روزمره ساری و جاری بوده و مجموعه ارزش‌های میراث با اولویت‌های مختلفی که در طول تاریخ برای بشر شکل می‌گرفته اثرات خود را در فرایند حفاظت از میراث داشته است. این مهم فراخور مقتضیات جوامع و با شکل و سیاق گوناگون انجام می‌شد. آگاهی از اینکه کدام گونه یا گونه‌های ارزش بیشترین اهمیت را داشته و عامل حفاظت بوده کار دشواری است، اما این موضوع که بین ارزش‌ها و شیوه‌های حفاظت رابطه‌ای وجود داشته تا حدودی قابل درک است. گذشتگان با کاربست روش‌های مختلفی در تلاش برای حفاظت از آثار سلف خود بوده‌اند. از جمله می‌توان به قوانین اسلامی مرتبط با این موضوع نظیر «وقف» الباقیات و الصالحات «لاضرر» اشاره داشت. بررسی موضوع وقف‌نامه‌ها نشان از آن دارد که در بسیاری از مواقع به صورت مستقیم و روشمند با حفاظت آثار تاریخی مرتبط بوده است. این موضوع اشاره به روش‌های متعددی از حفاظت سنتی در ایران دارد. در خلال مطالعات، کاوش‌ها و اقدامات حفاظتی گاهی به مواردی برخورد می‌شود که به نظر می‌رسد مردمان گذشته آگاهانه و هدفمند تلاش

داشته‌اند تا نسبت به حفاظت اقدام نمایند. طرح مثال‌های متعددی از عدم نابودی تزئینات در آثار معماری گنبد سلطانیه، مسجد جامع اصفهان، ساوه، ارومیه و... این موضوع را تصدیق می‌نماید، اما با وجود این اطلاعات در این رابطه نیز به حدی نیست که بتوان نتیجه‌گیری منطقی در راستای این پژوهش از آن داشت و بررسی دقیق موارد اشاره‌شده پژوهش جداگانه‌ای را طلب می‌نماید. خلاصه موارد گفته‌شده در این بخش را می‌توان در قالب محوریت‌های زیر بیان نمود:

- آثار برجای‌مانده از گذشتگان همیشه برای ایرانیان ارزشمند بوده است.
- گفتمان دیروز و امروز ما نسبت به آثار گذشتگان (میراث فرهنگی) تفاوت‌های بنیادین دارد.
- ارزش‌های متعددی از جمله تاریخی، اعتقادی، مذهبی، فرهنگی، زیبایی‌شناسی، علمی، کاربردی، سیاسی، آموزشی و... توسط انسان گذشته قابل درک بوده و به همین واسطه آثار گذشتگان مورد حفاظت قرار می‌گرفت.
- حفاظت از آثار گذشتگان بخشی از فرهنگ حاکم بر جامعه بوده و در جریان زندگی مردم محقق می‌شد.
- روش‌های متعددی برای حفاظت وجود داشته که برآمده از زندگی جاری مردم بوده و ارتباط مستحکمی با فرهنگ مردم داشت.
- رابطه معناداری بین ارزش‌های میراث و شیوه‌های حفاظت از گذشته تا به امروز وجود داشته، اما دست‌یافتن به کم و کیف آن پژوهش مجزایی را می‌طلبد.
- انسان گذشته فارغ از مسائل سیاسی و نظامی و بعضاً دینی و مذهبی آثار گذشتگان را تخریب نمی‌کردند، بلکه تلاش می‌شد به نحو مقتضی از آن‌ها بهره‌برداری و حفاظت گردد.
- نمی‌توان آشکارا به مهم‌ترین گونه یا گونه‌های ارزش‌های آثار که عامل حفاظت از آن‌ها شده اشاره

می‌توان گفت ایران تا دهه ۱۳۳۰ هجری شمسی فاقد هرگونه نظام سازمان‌یافته برنامه‌ریزی برای توسعه کشور بود و طرح‌ها و برنامه‌های عمرانی موجود محدود به چند فعالیت عمرانی و با توجه به سلاطین فردی صاحب‌منصبان شکل می‌گرفت. تأسیس سازمان برنامه و بودجه در سال ۱۳۳۷ هجری شمسی را می‌توان از مهم‌ترین عوامل و پایه‌های نظام برنامه‌ریزی در کشور نامید. برنامه‌های طراحی‌شده توسط این سازمان با عنوان برنامه‌های عمرانی مطرح‌شده و اولین برنامه منتشرشده برای دوره ۱۳۳۴-۱۳۲۷ هجری شمسی بوده است. بعد از وقوع انقلاب اسلامی، برنامه‌های عمرانی تبدیل به برنامه‌های توسعه شد و تغییراتی در آن‌ها به وجود آمد. برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در واقع به مجموعه برنامه‌های میان‌مدتی گفته می‌شود که به‌صورت پنج‌ساله و توسط دولت وقت تنظیم می‌شود و در مجلس شورای اسلامی به تصویب می‌رسد. اولین برنامه توسعه در سال ۱۳۶۸ برای بازه زمانی ۱۳۶۹ تا ۱۳۷۳ ارائه گردید. در برنامه‌های توسعه سیاست‌ها و راهبردهای اصلی کشور ارائه می‌شود. در این بخش از پژوهش به بررسی سیاست‌های اشاره‌شده در برنامه‌های توسعه در راستای توجه به مفهوم ارزش و کاربرد آن در فرایند حفاظت از آثار ارزشمند و به‌طور کلی در میراث فرهنگی پرداخته شده است. این موضوع با توجه به دسته‌بندی ارائه‌شده از مفهوم ارزش مورد ارزیابی قرار می‌گیرد، در ستون نوع ارزش مورد توجه در جدول ۲ نیز این دسته‌بندی مورد توجه قرار گرفته است..

داشت، اما شواهد نشان می‌دهد ارزش‌های کاربردی نقش مؤثرتری داشته‌اند.

۳-۳- مطالعه رابطه ارزش و حفاظت در اسناد تاریخی

با توجه به مقالات و کتب منتشرشده در ایران می‌توان به این نکته اشاره نمود که بررسی مفهوم ارزش و تأثیر آن در حفاظت موضوعی است که اخیراً بیشتر مورد توجه صاحب‌نظران و پژوهشگران قرار گرفته است. سیر صعودی انتشارات در این حوزه حاکی از این ادعاست. با توجه به هدف این پژوهش که به‌نوعی بررسی رابطه ارزش و حفاظت در میراث را شامل می‌گردد و نظر به موانعی که جریان پژوهش را در گذشته دور با دشواری همراه می‌کند، همچنین اهمیت وقایع صدسال اخیر ایران به‌خصوص از این جهت که عمده مشکلات پیش رو ناشی از همین دوره است. در راستای مطالعه و بررسی اسناد حفاظتی، ابتدا برنامه‌های عمرانی قبل از انقلاب و برنامه‌های توسعه بعد از انقلاب مطرح و در ادامه قوانین، آیین‌نامه‌ها و اساسنامه تشکلهای مرتبط با میراث فرهنگی در رابطه با مفهوم حفاظت و ارزش‌های میراث فرهنگی بررسی و در نهایت فرایند مداخله در میراث آن قرار گرفته است. در این رابطه تنها اسناد و مدارکی مورد مطالعه بوده که بیشترین ارتباط را با موضوع پژوهش داشته و از طرح موارد دیگر چشم‌پوشی شده است.

۳-۳-۱- بررسی سیاست‌های برنامه‌های عمرانی قبل از انقلاب و برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بعد از انقلاب

جدول ۱. سیاست‌های برنامه‌های عمرانی و توسعه و توجه به گونه‌های ارزش و رویکرد حفاظتی

منبع: (Authors, 2022) برداشت‌شده از (rc.majlis.ir)

توضیحات	رویکردهای حفاظتی	گونه‌های ارزش براساس اولویت	ماده قانون مرتبط در راستای مفهوم ارزش و حفاظت از میراث	برنامه عمرانی اول ۱۳۲۷-۱۳۳۳
در برنامه عمرانی اول، بیشتر در رابطه با طرح‌های عمرانی و افزایش سطح رفاهی زندگی مردم بحث شده و در مورد مباحث گردشگری، میراث فرهنگی و ارزش‌های نهفته در آن‌ها صحبتی به میان آورده نشده است. با وجود اتفاقات صورت‌گرفته در جامعه نظیر شکل‌گیری تفکر حفاظت از آثار باستانی، در برنامه عمرانی انعکاس نیافته است.	—	—	—	—

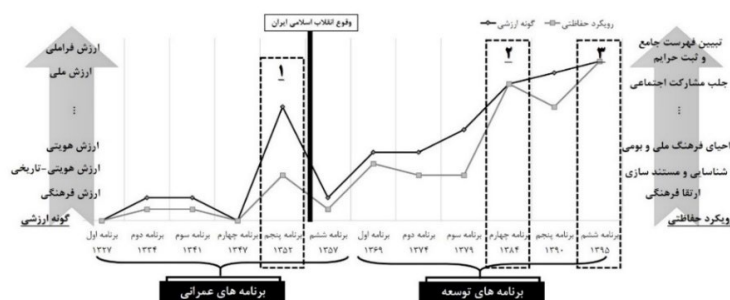
برنامه	ماده قانون مرتبط در راستای مفهوم ارزش و حفاظت از میراث	گونه‌های ارزش براساس اولویت	رویکردهای حفاظتی	توضیحات
برنامه عمرانی دوم ۱۳۳۴-۱۳۶۱	ماده یک اهداف کلان برنامه عمرانی دوم	ارزش فرهنگی	- ارتقای فرهنگی جامعه	در این برنامه با توجه به پایان بحران نفت و افزایش شمار بیکاران، بیشتر تمرکز دولت‌مردان به ارائه قوانین در رابطه با بهبود وضع مردم معطوف گردید. همچنین توجه به فرهنگ مردم را می‌توان از نکات مثبتی دانست که در واقع توجه به ارزش‌های فرهنگی جامعه را که بر فرایند حفاظت تأثیر می‌گذارد معرفی می‌نماید.
برنامه عمرانی سوم ۱۳۶۱-۱۳۶۷	اهداف کلان برنامه عمرانی سوم	ارزش فرهنگی	- ارتقای فرهنگی جامعه	در برنامه عمرانی سوم نیز در ادامه مسیر برنامه عمرانی دوم، تنها توجه به امور فرهنگی مورد توجه قرار گرفته و در رابطه با ابنیه ارزشمند و سایر آثار ارزشمند و میراث فرهنگی و شرایط حفاظت از آن‌ها اشاره‌ای صورت نگرفته است.
برنامه عمرانی چهارم ۱۳۶۷-۱۳۸۱	—	—	—	در برنامه عمرانی چهارم با توجه به تغییر نگرش حکومت نسبت به فرایند برنامه‌ریزی ملی و ارائه شیوه‌های نوین در این رابطه، بیشتر تمرکز برنامه عمرانی چهارم بر گسترش صنعت و تسهیلات در کشور بود. در همین راستا در برنامه چهارم، تمرکزی نسبت به میراث فرهنگی و بافت‌های ارزشمند وجود نداشته است.
برنامه عمرانی پنجم ۱۳۵۲-۱۳۵۶	ماده اول بند الف: ارتقای سطح دانش و فرهنگ مردم سیاست‌ها و خطمشی‌های کلی و برنامه‌های مشخص (بند الف).	ارزش فرهنگی ارزش تاریخی ارزش آموزشی و پژوهشی اصالت ارزش زمانی ارزش جهانی ارزش سیاسی	- اصالت بخشی - مستندسازی میراث فرهنگی - احیای فرهنگ ملی ایرانی	در برنامه عمرانی پنجم با توجه به سیاست‌های تغییر یافته در برنامه‌ریزی و طرح‌ریزی، علاوه بر تمرکز دوباره بر گسترش صنعت و... توجه به امر مهم حفاظت از میراث ارزشمند کشوری مطرح شده و اولین محور مهم در این زمینه است. می‌توان به این مهم نیز اشاره نمود که در میان برنامه‌های قبل از انقلاب برنامه پنجم اولین برنامه‌ای است که توجه به میراث فرهنگی و حفاظت از آن‌ها را مورد اشاره قرار داده و به آن‌ها توجه نموده است. در طول اجرای برنامه‌های قبل قوانینی در مجلس در رابطه با میراث فرهنگی و شرایط حفاظت از آن‌ها به تصویب رسیده بود، اما در برنامه‌های عمرانی پیشین صحبتی از این آثار ارزشمند به میان نیامده بود. در برنامه پنجم اولین خطمشی کلی حفاظت از میراث فرهنگی عنوان شده است. توجه به ارزش‌های فرهنگی در کنار تأکید بر سایر ابعاد ارزشی از جمله نکات مثبت در تدوین این برنامه است.
برنامه‌های بعد از وقوع انقلاب اسلامی ایران				
برنامه عمرانی ششم ۱۳۵۷-۱۳۶۱	برخورداری از حداقل سطح رفاهی و فرهنگی یکی از اهداف مطروحه در برنامه عمرانی ششم است.	ارزش فرهنگی	- ارتقای فرهنگی جامعه	با توجه به شکست برنامه عمرانی پنجم، برنامه ششم از جامعیت بیشتری برخوردار بوده و جامع‌تر به نظر می‌رسید، اما با توجه به وقوع انقلاب اسلامی ایران و تغییر حکومت و شروع هشت سال دفاع مقدس، این برنامه بیشتر در انزوا قرار گرفت و به تبع آن سیاست‌های منظمی از این برنامه مورد اجرا و عمل قرار نگرفت.
برنامه اول توسعه ۱۳۶۹-۱۳۷۳	در بند سوم خطمشی‌های برنامه اول توسعه: تقویت و توسعه ایران‌گردی و جهانگردی	ارزش آموزشی ارزش اقتصادی ارزش هویتی ارزش فرهنگی	- احیای فرهنگ ملی - شناسایی میراث فرهنگی - جلب مشارکت مردمی - جلب مشارکت بخش خصوصی	در این برنامه بیشتر سیاست‌ها و اهداف و راهبردها در راستای بهبود و نوسازی و بهسازی مراکز آسیب‌دیده در طول جنگ تحمیلی بوده است. در کنار این امر در بند سوم خطمشی‌ها به لزوم توجه به ارزش‌های آموزشی و ارزش‌های اقتصادی به چشم می‌خورد.
برنامه دوم توسعه ۱۳۷۴-۱۳۷۸	بند ۵ محور دوم در بخش دوم (خطمشی‌ها).	ارزش فرهنگی ارزش معنوی ارزش اقتصادی	- احیای فرهنگ ملی - ارتقای فرهنگی جامعه - توجه به ارزش‌های کاربردی در شکل‌گیری فرایند حفاظت	در این برنامه در رابطه با فرایند حفاظت از میراث سخنی به میان آورده نشده است، اما انتقال سازمان میراث فرهنگی از مجموعه وزارت علوم به وزارت ارشاد، بار دیگر توجه به امر اقتصادی در میراث فرهنگی را در بعد از انقلاب اسلامی نشان می‌دهد. نکته مهم در این برنامه توجه به فرهنگ‌سازی و تعالی بارزهای اسلامی در بنیان خانواده است که می‌تواند بستر ابتدایی و مناسبی در راستای توجه به ارزش‌ها و تأثیر فرهنگ بر ارزش‌ها فراهم آورد.

برنامه	ماده قانون مرتبط در راستای مفهوم ارزش و حفاظت از میراث	گونه‌های ارزش براساس اولویت	رویکردهای حفاظتی	توضیحات
برنامه سوم توسعه ۱۳۷۹-۱۳۸۳	ماده ۱۳۷، بند ب و ماده ۱۶۶، بند ب.	ارزش فرهنگی ارزش هویتی ارزش تاریخی	- احیای فرهنگ بومی - حداقل مداخله و جلوگیری از تخریب - تدوین ضوابط و مقررات	نکته کلیدی و مهم در این برنامه، مطرح‌شدن نماها و جداره‌های بالارزش است. توجه به این امر نشان‌دهنده بسترسازی توجه به ابعاد ارزش در میراث بالارزش فرهنگی شهری است. می‌توان ارزش‌های هویتی و تاریخی را دومین بعد ارزش در راستای تدوین برنامه‌های پنج‌ساله نامید. دومین مورد پراهمیت در این برنامه، توجه‌نمودن به بافت‌های ارزشمند تاریخی در بطن بافت‌های کهن شهری است.
برنامه چهارم توسعه ۱۳۸۴-۱۳۸۹	ماده ۱۱۴	ارزش فرهنگی ارزش تاریخی ارزش آموزشی و پژوهشی ارزش گردشگری ارزش اقتصادی ارزش سیاسی	- تنظیم و تبیین فهرست جامع آثار - شناسایی و مستندسازی اثر - ثبت و تعیین حریم - تأسیس موزه‌های تخصصی - جلب مشارکت مردمی و بخش خصوصی	در برنامه چهارم توسعه وظایفی در راستای حفاظت از میراث فرهنگی متوجه دولت شده است. می‌توان گفت در این برنامه برای اولین بار به مفهوم گردشگری اشاره شده است. توجه به امر اقتصاد در کنار مفهوم گردشگری را می‌توان از دیدگاه‌های ابزاری در راستای حفاظت از میراث نامید. مورد مهم دیگر در این برنامه توجه به مالکان فضاهای ارزشمند و تبیین قوانین در رابطه با آنها است. متأسفانه در این برنامه در رابطه با مفهوم ارزش‌های میراث فرهنگی و دلایل حفاظت از آثار ارزشمند مورد مطالعه قرار نگرفته است.
برنامه پنجم توسعه ۱۳۹۰-۱۳۹۴	ماده ۱۱	ارزش فرهنگی ارزش تاریخی ارزش آموزشی و پژوهشی ارزش گردشگری ارزش اقتصادی ارزش سیاسی-جهانی	- توجه به امر گردشگری در حفاظت - احیای فرهنگ بومی - تأسیس موزه‌های تخصصی - جلب مشارکت بخش خصوصی	در ماده ۱۱ برنامه پنجم بند به شرح وظایف سازمان میراث فرهنگی اشاره نموده است. در این برنامه و با توجه به محوریت بندهای ذکرشده در آن می‌توان به این مهم اشاره نمود که در این برنامه در رابطه با گردشگری صحبت شده است. همگام‌شدن مفهوم گردشگری در کنار مفاهیم اقتصادی، حاکی از توجه ابزاری به میراث فرهنگی کشور است. عدم توجه به مفهوم ارزش و حفاظت در این برنامه‌ها حاکی از بی‌توجهی به حوزه میراث فرهنگی و به تبع آن فرایند حفاظت مبتنی بر بنجارها، مطلوبیت‌ها و به‌طور کلی ارزش‌های جامعه است. می‌توان به این نکته نیز اشاره نمود که در دو برنامه توسعه اخیر (برنامه چهارم و برنامه پنجم) توجه به میراث فرهنگی پیشرفت شایانی نکرده و این حوزه مهجور باقی مانده است.
برنامه ششم توسعه ۱۳۹۵-۱۳۹۹	ماده‌های قانونی شماره ۵۹، ۸۶، ۹۲، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰	ارزش فرهنگی ارزش تاریخی ارزش آموزشی و پژوهشی ارزش گردشگری ارزش اقتصادی ارزش مذهبی ارزش سیاسی-جهانی	- شناسایی، مستندسازی، معرفی و مرمت آثار - توجه به بستر و زمینه بومی - توجه به حریم آثار و بافت‌های تاریخی - توجه به گردشگری - تهیه اسناد راهبردی - مدیریت یکپارچه و جامع میراث	در برنامه ششم که به تازگی به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده و جاری است. در خصوص میراث فرهنگی خاصه میراث معماری و شهرسازی، به اقدامات و مواد مهمی اشاره شده است؛ برای مثال در ماده ۹۸ فرایند منطقی حفاظت که شامل شناسایی، مستندسازی، صیانت و مرمت آورده شده، علاوه بر این در این ماده به محوریت مهمی با عنوان پژوهش در میراث فرهنگی و میراث طبیعی در کنار میراث فرهنگی-تاریخی نیز پرداخته شده است. ماده ۱۰۰ این برنامه به تدوین سند راهبردی توسعه گردشگری و ایجاد مدیریت یکپارچه و جامع میراث اختصاص یافته است. ماده ۵۹ نیز از حریم آثار تاریخی در بهسازی و بازسازی محیط‌ها سخن گفته است. با توجه به همه موارد اشاره‌شده در این ماده‌های قانونی که به نوعی با بحث ارزش‌های میراث فرهنگی و چگونگی فرایند حفاظت از آنها ارتباط دارد، هنوز مشکل نوع دید به محوریت گردشگری به‌عنوان یک هدف وجود دارد و گردشگری به‌جای اینکه در زمره ابزارهای حفاظت قرار داده شود، به‌عنوان یک هدف اصلی از شکل‌گیری فرایند حفاظت شمرده شده است.

برنامه اول می‌توان توجه به ارزش آموزشی را نقطه قوت خوبی محسوب نمود که در برنامه دوم و سوم متأسفانه به آن پرداخته نشد، اما در برنامه سوم موضوع جداره‌ها و نماهای باارزش مطرح شده که در عین جزئی بودن می‌تواند نکته مهمی در فرایند توجه به ارزش‌های میراث فرهنگی در اسناد تاریخی ایران باشد. برنامه چهارم را می‌توان جزء اولین برنامه‌های توسعه در کشور دانست که در کنار توجه به ارزش‌های میراث فرهنگی، رویکردهای حفاظتی را نیز مورد توجه و تأکید قرار داده است. توجه به ارزش‌های آموزشی-پژوهشی، گردشگری و سیاسی و تأکید بر رویکردهای حفاظتی مستندسازی، جلب مشارکت اجتماعی از ویژگی‌های این برنامه توسعه است، اما در برنامه پنجم متأسفانه رویکرد توجه به میراث فرهنگی بیشتر توجه به جنبه اقتصادی داشته و به خود میراث فرهنگی توجهی نشده است. برنامه توسعه ششم به‌عنوان جدیدترین برنامه که در سال ۱۳۹۵ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده، در خصوص حوزه میراث فرهنگی توجهات ویژه‌ای را کرده است. توجه به مدیریت یکپارچه میراث، تدوین سند راهبردی توسعه گردشگری، توجه به میراث طبیعی، توجه به حرایم آثار و بافت‌های تاریخی در شهرها و روستاها، توجه به امر پژوهش به‌عنوان یک اصل مهم در حوزه میراث فرهنگی، توجه به ارزش‌های معنوی و گردشگری مذهبی از جمله موضوعات مهمی هستند که در این برنامه مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. از جمله مهم‌ترین مزایایی که در این برنامه می‌توان به آن اشاره نمود، تأکید بر فرایند حفاظت از میراث فرهنگی (شناسایی، مستندسازی، صیانت و معرفی) است.

در ادامه سعی شده فرایند توجه به گونه‌های ارزش و رویکرد حفاظتی در برنامه‌های عمرانی و توسعه در قالب یک تقویم زمانی نشان داده شود. همان‌طور که در شکل ۲ نیز به چشم می‌خورد، در برنامه اول توجهی به مفهوم ارزش و حفاظت از میراث فرهنگی نشده است. در ادامه روند برنامه‌های عمرانی-برنامه دوم و سوم- توجه به ارتقای فرهنگ و ارزش فرهنگی جامعه به‌عنوان مهم‌ترین پایه معرفی شده است. در برنامه چهارم رویکرد برنامه‌نویسی در کشور تغییر یافته و مفاهیم و پایه‌های جدیدی در این برنامه منعکس شد؛ به همین دلیل در این برنامه بیشترین توجه معطوف به برنامه‌ها، طرح‌های عمرانی و... بوده و به مفهوم ارزش و فرایند حفاظت و مداخله در میراث فرهنگی حتی به‌اندازه برنامه‌های پیشین اهمیتی داده نشده است. با توجه به این مهم که در بستر زمانی برنامه‌های عمرانی اشاره شده (برنامه اول، دوم، سوم و چهارم) در رابطه با میراث فرهنگی و شرایط حفاظت تنها اقداماتی انجام شده و قوانینی نیز به تصویب رسید، اما در برنامه جامع کشور که سیاست‌های اصلی یک مملکت در تمام ابعاد را در یک بازه معین به نمایش می‌گذارد، توضیحی در رابطه با آن نیامده است، در برنامه پنجم اولین و مهم‌ترین خط‌مشی به حفاظت از منابع میراث فرهنگی اختصاص یافته است و برنامه‌های دقیقی در باب آن مطرح شده است. توجه ویژه به مفهوم ارزش و حفاظت در برنامه پنجم را می‌توان معطوف به توجه جهانی به میراث فرهنگی و نگاه به ابعاد سیاسی نیز دانست. در این برنامه به جزئیات مرمت ابنیه ارزشمند نیز توجه شده است.

بعد از وقوع انقلاب اسلامی رویکرد توجه به برنامه‌های کلان کشوری عوض شد و با نام برنامه‌های توسعه مطرح گردید. در

شکل ۲. تقویم زمانی برنامه‌های عمرانی و توسعه و توجه به گونه‌های ارزش و رویکردهای حفاظتی (Authors, 2022)

محوریت گردشگری و اقتصادمحوری از کارایی این برنامه کاست. در برنامه ششم نیز توجه به ارزش‌های میراث فرهنگی در کنار آن اشاره به رویکردهای حفاظتی و فرایند حفاظت از جمله نقاط قوت این برنامه است، اما وجود نگرش هدف مینا به گردشگری را می‌توان از نقاط ضعف این برنامه عنوان کرد.

۳-۳-۲- قوانین و آیین‌نامه‌های مرتبط با میراث فرهنگی

مطالعه و بررسی اسناد، مدارک، قوانین و آیین‌نامه‌های به تصویب رسیده در یک بستر تاریخی در باب رابطه بین ارزش‌های میراث و رویکردهای حفاظتی یکی از بخش‌های مقاله حاضر را تشکیل می‌دهد. در این بخش قوانین و آیین‌نامه‌های ثبت‌شده یک‌صد سال اخیر مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است.

همان‌طور که در شکل ۲ قابل رؤیت است، در طول برنامه‌های عمرانی و توسعه، سه نقطه عطف وجود دارد. نقطه عطف اول مربوط به برنامه پنجم عمرانی، نقطه عطف دوم مربوط به برنامه چهارم توسعه و نقطه عطف سوم مربوط به برنامه ششم توسعه است. برنامه پنجم عمرانی بیشترین توجه را به مفهوم ارزش در بین برنامه‌های عمرانی داشته و فرایند حفاظتی متصورشده از مطلوبیت بیشتری نسبت به فرایندهای رایج برخوردار است. می‌توان فرایند ارائه‌شده در این برنامه عمرانی را تجسم یک فرایند مطلوب حفاظتی از منابع میراث دانست. در نقطه عطف دوم بیشترین توجه به گونه‌های ارزش منابع میراث شده است و این میزان توجه به گونه‌های ارزش با رویکرد حفاظتی مطرح شده در این برنامه همخوانی داشته و به یک‌میزان مورد توجه قرار گرفته است، اما عملاً به ارتباط بین این دو اشاره‌ای نشده است. درست است که در برنامه پنجم گونه‌های ارزش بیشتری اشاره شد، اما نگرش تک‌بعدی به

جدول ۲. قوانین و آیین‌نامه‌های در رابطه با میراث فرهنگی و توجه به گونه‌های ارزش و رویکرد حفاظتی پیش از انقلاب اسلامی ایران

اسناد، قوانین، آیین‌نامه	جوهره قانون	گونه‌های ارزش براساس اولویت	رویکردهای حفاظتی
قرارداد ۱۸۹۵ (ناصری) ۱۲۷۴	فصل ششم، هفتم و هشتم متن قرارداد (Hojjat, 2001)	ارزش تجاری-انتفاعی	انجام کاوش‌های باستان‌شناسی
قرارداد ۱۹۰۰ (مظفری) ۱۲۷۹	در قرارداد ۱۹۰۰ که در ادامه قرارداد قبلی وضع شد (Masoumi, 1975)، دولت فرانسه متعهد شد که در قبال آثار طلا و نقره و اسباب کشف شده و هم‌وزن آن‌ها طلا و نقره به ایران داده شود و در بقیه موارد مکشوفه بین دو دولت نصف شد (Hojjat, 2001).	ارزش تجاری-انتفاعی ارزش ملی-سیاسی ارزش هویتی	انجام کاوش‌های باستان‌شناسی
قانون راجع به حفظ آثار ملی (عتیقات) ۱۳۰۹	در این قانون بازه زمانی برای میراث معین گردید و آثار منتسب به دوره زندیه و قبل آن ارزشمند شمرده شد- تهیه فهرست آثار و جلوگیری از تخریب و اعمال دخالت در آن‌ها و برخورد با مجرمان-پیش‌بینی راهکارهای مرمتی با توجه به نوع اثر- اجازه فروش عتیقات و تقسیم حفاری‌های صورت‌گرفته به دو نوع حفاری: حفاری علمی و حفاری تجاری (Shahmirzadei, 1987)	ارزش قدمت ارزش تاریخی ارزش فرهنگی ارزش صنعتی (هنری)-اقتصادی	تنظیم و تبیین فهرست آثار جلوگیری از تخریب آثار انجام کاوش‌های باستان‌شناسانه اتخاذ راهکارهای متناسب با آثار در راستای مرمت
قانون اوقاف ۱۳۱۳	ماده نهم تبصره ۲- وزارت معارف و اوقاف عواید حاصله از حق‌النظاره را بعد از مخارج وصول که نباید از صدی ده کل عایدات مزبور تجاوز کند به مصرف ساختمان و تعمیرات ابنیه تاریخی و مرمت مدارس قدیمه و اماکن و آثار مقدسه ملی خواهد رسانید؛ در صورتی که موارد مصرف در حوزه وقف باشد حق تقدم خواهد داشت (rc.majlis.ir)	ارزش اقتصادی ارزش تاریخی ارزش هویتی	اختصاص بودجه برای مرمت و نگهداری
قانون راجع به حفظ آثار ملی	ماده اول / ماده ششم	ارزش تاریخی ارزش زمانی	تنظیم و تبیین فهرست آثار

اسناد، قوانین، آیین‌نامه	جوهره قانون	گونه‌های ارزش بر اساس اولویت	رویکردهای حفاظتی
۱۳۱۹		-ارزش اقتصادی	-جلوگیری از تخریب آثار -انجام کاوش‌های باستان‌شناسانه
۶ قرارداد مربوط به حمایت اموال فرهنگی هنگام جنگ ۱۳۳۷	با توجه به جنگ پیش‌آمده و وارد شدن آسیب‌های فراوان به اموال فرهنگی در کشور، در این قانون با توجه به این مهم که اموال فرهنگی هر قومیت، متعلق به کل بشریت است، ضرورت حمایت بین‌المللی از اموال ارزشمند کشور را تبیین می‌کند (rc.majlis.ir).	-ارزش سیاسی-جهانی -ارزش هویتی-ملی -ارزش فرهنگی -ارزش تاریخی	-احیای فرهنگ بومی -حمایت از آثار ارزشمند
۷ قانون سازمان جلب سیاحان ۱۳۴۴	این قانون در رابطه با معرفی کشور به گردشگران و جلب توجه آن‌ها به آثار ارزشمند کشور است. در نظر گرفتن تسهیلات رفاهی برای گردشگران و جهانگردان سایت‌های ارزشمند از جمله مواردی است که در این قانون مورد توجه قرار گرفته است (rc.majlis.ir).	-ارزش گردشگری -ارزش اقتصادی -ارزش سیاسی -ارزش هویتی	-توجه به امر گردشگری در حفاظت
۸ قانون خرید اراضی و ابنیه و تأسیسات برای حفظ آثار تاریخی و باستانی ۱۳۴۷	در این قانون آمده است که هرگاه برای حفظ آثار تاریخی و باستانی و تعمیر و مرمت آن‌ها و همچنین بهتر نمایاندن آثار مزبور و انجام عملیات حفاری و بررسی‌های باستانی احتیاج به خرید اراضی و ابنیه و تأسیسات متعلق به افراد یا مؤسسات خصوصی باشد وزارت فرهنگ و هنر طبق مفاد این قانون عمل می‌کند. در واقع در این قانون توجه به حریم آثار ارزشمند مورد توجه قرار گرفته است (rc.majlis.ir).	-ارزش تاریخی -ارزش فرهنگی -ارزش اقتصادی	-ثبت و تعیین حریم -انجام کاوش‌های باستان‌شناسی
۹ الحاق ماده ۱۲۷ مکرر به قانون مجازات عمومی ۱۳۴۷	در این الحاقیه احترام به ابنیه و میراث فرهنگی، مجازات مداخله بدون اجازه سازمان و نهاد مسئول و آسیب‌رساندن به میراث ارزنده مورد توجه قرار گرفته است (Samadi, 2003).	-ارزش فرهنگی-اجتماعی -ارزش تاریخی	—
۱۰ قانون ثبت آثار ملی ۱۳۵۲	در این قانون آمده است که علاوه بر آثار منقول ثبت‌شده بر اساس قانون عتیقات در سال ۱۳۰۹، آثار غیرمنقول در این رابطه نیز ثبت‌شده و در نظر گرفتن محدوده زمانی ارزشمندشمردن آثار ارزنده ملی نیز در این قانون حذف شده است (rc.majlis.ir).	-ارزش احساسی -ارزش تاریخی -ارزش فرهنگی -ارزش اقتصادی -ارزش هویتی	-تنظیم و تبیین فهرست جامع آثار -وسعت دایره مداخله در سایر منابع میراث
۱۱ قانون الحاق ایران به کنوانسیون اتخاذ تدابیر لازم برای ممنوع کردن و جلوگیری از ورود و صدور انتقال مالکیت غیرقانونی اموال فرهنگی ۱۳۵۳	در این قانون اموال فرهنگی مورد توجه اکید قرار گرفته و سعی شده است از خروج آن‌ها از کشور جلوگیری شود. توضیح دسته‌بندی‌های گوناگون اطلاق عنوان اموال فرهنگی از مواردی است که در این قانون به تفضیل به آن پرداخته است (rc.majlis.ir).	-ارزش هویتی-اجتماعی -ارزش مذهبی -ارزش ملی-سیاسی -ارزش تاریخی-فرهنگی	—
۱۲ قانون الحاق ایران به کنوانسیون حمایت میراث	در این قانون تأسیس سازمانی در رابطه با حفظ و حمایت از میراث جهانی و توصیه کنوانسیون‌های بین‌المللی تصویب شده است (rc.majlis.ir).	-ارزش جهانی -ارزش ملی -ارزش هویتی-تاریخی	-تنظیم فهرست شناسایی و مطالعه آثار

اسناد، قوانین، آیین‌نامه	جوهره قانون	گونه‌های ارزش براساس اولویت	رویکردهای حفاظتی
فرهنگی و طبیعی جهان ۱۳۵۳		-ارزش سیاسی -ارزش فرهنگی -ارزش گردشگری طبیعی	-اختصاص بودجه و کمک‌های بلاعوض
قانون تأسیس وزارت اطلاعات و جهانگردی ۱۳۵۳	۱۳ به‌منظور نظارت و هدایت امور مربوط به وسایل ارتباطات جمعی در جهت تأمین مصالح ملی و شناساندن بیشتر پیشرفت‌ها و تحولات و تمدن کشور به جهانیان و اشاعه و تحکیم مبانی ارزش‌های ملی در شئون سیاسی، اقتصادی اجتماعی و فرهنگی و بالابردن سطح دانش و بینش عمومی و آماده‌سازی جامعه ایرانی برای قبول مسئولیت‌های فردی و جمعی بیشتر و نیز توسعه صنعت جهانگردی قانون تشکیل وزارت اطلاعات و جهانگردی به تصویب رسید (Hojjat, 2001).	-ارزش جهانی -ارزش ملی -ارزش هویتی-تاریخی -ارزش سیاسی -ارزش فرهنگی-اجتماعی -ارزش اقتصادی	-ترویج فرهنگ ملی -توجه به امر گردشگری در فرایند حفاظت -مستندسازی اطلاعات و به‌روزرسانی آن‌ها

در جدول ۳ نیز قوانین و آیین‌نامه‌های در رابطه با میراث فرهنگی در دوران بعد از انقلاب اسلامی ایران آورده شده است. توجه و رویکردهای حفاظتی آورده شده است.

جدول ۳. قوانین و آیین‌نامه‌های در رابطه با میراث فرهنگی و توجه به گونه‌های ارزش و رویکرد حفاظتی پس از انقلاب اسلامی ایران

اسناد، قوانین، آیین‌نامه	جوهره قانون	گونه‌های ارزش براساس اولویت	رویکردهای حفاظتی
نظر شورای نگهبان در مورد قانون حفظ آثار ملی ۱۳۶۱	۱ در این نظریه بدون توجه به دیدگاه‌های صاحب‌نظران اقداماتی تصویب گردید و زمینه تخریب و تفکیک بسیاری از آثار تاریخی ایران فراهم گردید و بسیاری از مالکان از این فرصت سوءاستفاده نمودند (rc.majlis.ir)	-ارزش اقتصادی -ارزش تاریخی	-فراهم آوردن بستری در راستای تخریب آثار ارزشمند
تأسیس سازمان میراث فرهنگی ۱۳۶۴	۲ سازمان میراث فرهنگی اولین سازمان جامع و ارزشی در طول تاریخ ایران برای حفاظت، نگهداری و معرفی آثار تاریخی ایران بود و توانست مفاهیم جدیدی را وارد ادبیات حفاظت و مرمت ایران نماید (Samadi, 2003).	-ارزش احساسی -ارزش هویتی-اجتماعی -ارزش تاریخی -ارزش هنری -ارزش فنی-آموزشی -ارزش اقتصادی -ارزش سیاسی	-تنظیم و تبیین فهرست جامع و شناسایی آثار -ثبت و تعیین حریم -جلوگیری از تخریب میراث فرهنگی -ایجاد سایت‌های تخصصی و موزه -جلب مشارکت اجتماعی و تشویق مردم -انجام و نظارت بر کاوش‌های باستان‌شناسی -احیای هنر و فرهنگ بومی
تبصره ۲۳ بودجه سال ۱۳۷۳ ۱۳۷۲	۳ در جهت بهره‌برداری و نگهداری از ساختمان‌های دارای ارزش تاریخی و فرهنگی به ارزیابی می‌پرداخت (rc.majlis.ir).	-ارزش اقتصادی -ارزش احساسی -ارزش هویتی-اجتماعی -ارزش تاریخی -ارزش هنری-زیباشناختی -ارزش فنی-آموزشی -ارزش سیاسی	-اتخاذ تدابیر متفاوت حفاظتی با توجه به منابع میراث -توجه به امر گردشگری و سرمایه‌گذاری در راستای حفاظت از میراث -اختصاص کاربری‌های فرهنگی-جهانگردی به

اسناد، قوانین، آیین‌نامه	جوهره قانون	گونه‌های ارزش بر اساس اولویت	رویکردهای حفاظتی
			برخی از ابنیه کارآمد ارزشمند
۴	آیین‌نامه نحوه بررسی و تصویب طرح‌های توسعه و عمران محلی... ۱۳۷۸	ارزش احساسی - ارزش هویتی - اجتماعی - ارزش تاریخی - ارزش هنری - ارزش اقتصادی - ارزش سیاسی	انجام مطالعات در راستای مستندسازی منابع میراث
۵	پیش‌نویس منشور ملی ۱۳۷۸	ارزش فرهنگی - ارزش هویتی - اجتماعی - ارزش تاریخی - ارزش کاربردی	- بازسازی کامل با مصالح مشابه در مورد هنرهای بومی زنده - حداقل مداخله و ایجاد تمایز بین بخش‌های تاریخی و جدید با استفاده از شیوه‌های مختلف - تقویت مشارکت اجتماعی
۶	آیین‌نامه اموال فرهنگی، هنری و تاریخی نهادهای عمومی و دولتی ۱۳۸۱	ارزش هویتی - اجتماعی - ارزش تاریخی - ارزش هنری - زیباشناختی - ارزش فنی - آموزشی - ارزش اقتصادی - ارزش سیاسی - ارزش مذهبی - عرفانی	- تدوین فهرستی جامع از اموال و میراث فرهنگی کشور
۷	آیین‌نامه اجرایی ادغام سازمان میراث فرهنگی و گردشگری ۱۳۸۳	ارزش احساسی - ارزش تاریخی - ارزش فنی - آموزشی - ارزش اقتصادی - ارزش سیاسی	- لزوم توجه به امر گردشگری در راستای حفاظت از منابع میراث - تنظیم و تبیین فهرست جامع و شناسایی آثار - ثبت و تعیین حریم - جلوگیری از تخریب میراث فرهنگی - ایجاد سایت‌های تخصصی و موزه - جلب مشارکت اجتماعی و تشویق مردم - انجام و نظارت بر کاوش‌های باستان‌شناسی - احیای هنر و فرهنگ بومی

اسناد، قوانین، آیین نامه	جوهره قانون	گونه‌های ارزش بر اساس اولویت	رویکردهای حفاظتی
آیین نامه اجرایی تبصره ماده ۲ قانون تشکیل میراث فرهنگی و گردشگری ۱۳۸۴	توجه به میراث طبیعی و اهمیت دادن به آن در کنار میراث فرهنگی از مسائل و موضوعاتی بود که همواره دغدغه و خواست اهالی و دوستداران فرهنگ بوده که در این آیین نامه مورد توجه ویژه قرار گرفته است (rc.majlis.ir).	-ارزش احساسی -ارزش هویتی- اجتماعی -ارزش تاریخی -ارزش هنری -ارزش فنی-آموزشی -ارزش اقتصادی -ارزش سیاسی -ارزش گردشگری طبیعی	-تنظیم و تبیین فهرست جامع شناسایی و پژوهش در آثار - ثبت و تعیین حریم -تدوین ضوابط حفاظتی -بهره‌برداری از میراث فرهنگی متناسب با نوع اثر
آیین نامه اجرایی ادغام سازمان صنایع دستی ایران به سازمان میراث فرهنگی و گردشگری ۱۳۸۵	با توجه به نقاط قوت در ادغام می‌توان گفت که یکی از تأثیرات منفی این ادغام به وجود آمدن سردرگمی، تضادها و مشکلاتی در امور سازمان به دلیل گسترده‌تر شده حوزه فعالیت است (rc.majlis.ir).	-ارزش احساسی -ارزش هویتی -ارزش اجتماعی و بومی -ارزش تاریخی -ارزش هنری -ارزش فنی-آموزشی -ارزش اقتصادی -ارزش سیاسی	-احیای هنر و فرهنگ بومی -لزوم توجه به امر گردشگری در راستای حفاظت از منابع میراث -تنظیم و تبیین فهرست جامع و شناسایی آثار -ثبت و تعیین حریم -جلوگیری از تخریب میراث فرهنگی -ایجاد سایت‌های تخصصی و موزه -جلب مشارکت اجتماعی و تشویق مردم -انجام و نظارت بر کاوش‌های باستان‌شناسی
الحاق ایران به کنوانسیون حفاظت از میراث فرهنگی زیر آب ۱۳۸۷	توجه به ارزش‌های مدفون زیر آب در ایران با الهام از توجهات، معیارها و اولویت‌های جهانی (rc.majlis.ir).	-ارزش هویتی- اجتماعی -ارزش تاریخی -ارزش هنری -ارزش علمی-آموزشی -ارزش اقتصادی -ارزش سیاسی	-حفظ صورت اثر و بدون مداخله -مستندسازی میراث فرهنگی زیر آب -عدم بهره‌برداری اقتصادی از این میراث فرهنگی
الحاق ایران به کنوانسیون حراست از میراث فرهنگی ناملموس ۱۳۸۷	توجه به میراث معنوی و ناملموس به‌عنوان یکی از نشانه‌های فرهنگی هر جامعه از نقاط عطف قوانین میراث است (rc.majlis.ir).	-ارزش احساسی -ارزش هویتی- اجتماعی -ارزش تاریخی -ارزش هنری -ارزش علمی-آموزشی -ارزش اقتصادی -ارزش سیاسی -ارزش مذهبی -ارزش معنوی	-انجام پژوهش و مستندسازی اطلاعات میراث ناملموس -تنظیم و تبیین فهرست جامع شناسایی آثار -تأسیس موزه‌های تخصصی در این باب -جلب مشارکت مردم

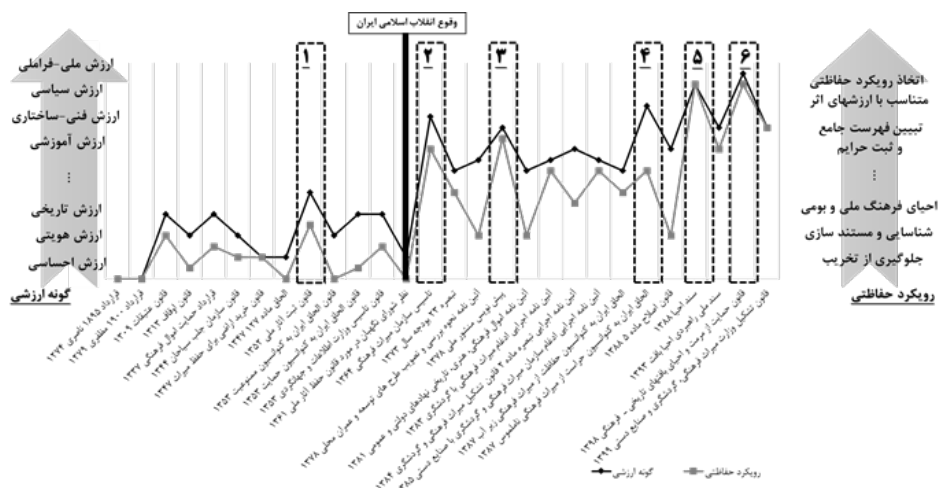
اسناد، قوانین، آیین‌نامه	جوهره قانون	گونه‌های ارزش بر اساس اولویت	رویکردهای حفاظتی	
۱۲	قانون اصلاح ماده ۵ ۱۳۸۸	تصویب حضور سازمان میراث فرهنگی در کمیسیون‌های عمرانی شهر که می‌تواند تا حدودی از تخریب‌ها جلوگیری نماید (rc.majlis.ir)	ارزش احساسی - ارزش هویتی - اجتماعی - ارزش تاریخی - ارزش هنری - ارزش فنی-آموزشی - ارزش اقتصادی - ارزش سیاسی - ارزش مذهبی - ارزش معنوی	رویکردهای حفاظتی
۱۳	سند احیا و بهره‌برداری از اماکن تاریخی و فرهنگی ۱۳۸۸	در بخش اصول عمومی حفاظت از اماکن تاریخی و فرهنگی سند احیا، موارد مهم و اساسی مطرح‌شده به این شرح است: - کلیه عملیات از مرحله تهیه طرح تا اجرای طرح پژوهش محور باشد. - اصالت، تمامیت و اعتبار فرهنگی اثر شناسایی و مستندسازی و حفاظت شود. - کلیه مراحل عملیات حفاظتی باید بر اساس قواعد و فناوری‌های روزآمد، مستندسازی و ثبت شود. - نگاه جامع‌نگر به ویژگی‌ها، ظرفیت کالبدی، اعتبار فرهنگی، شرایط و ظرفیت‌های محیط پیرامون اثر داشته باشد (Document of revival and exploitation of historical and cultural sites, 2009).	ارزش هویتی-تاریخی - ارزش آموزشی - ارزش احساسی - ارزش هنری - ارزش کاربردی-اقتصادی	- حداقل مداخله - استفاده از تکنیک‌ها و مصالح سنتی و احیای آن‌ها تا حد امکان - پنهان‌ماندن تکنیک‌ها و مصالح مدرن - برگشت پذیر بودن - انجام فعالیت‌های پژوهشی و مستندنگاری - اتخاذ رویکرد حفاظتی متناسب با ارزش‌های اثر
۱۴	سند ملی راهبردی احیا، بهسازی و نوسازی و توانمندسازی بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری ۱۳۹۳	هیئت‌وزیران به پیشنهاد مشترک وزارتخانه‌های راه و شهرسازی و کشور، سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری و شورای عالی استان‌ها و به استناد ماده ۱۶ قانون حمایت از احیای بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری مصوب ۱۳۸۹- این سند را در سال ۱۳۹۳ تصویب کرد. در اهداف این سند آمده است: - پیش‌نگری و پیش‌گیری از گسترش محدوده‌ها و محله‌های نابسامان شهری از جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی و کالبدی - تحقق ارتقای فرهنگ شهروندی، مشارکت و همکاری نهادهای محلی-حفاظت پایدار و احیای میراث فرهنگی، تاریخی و هویت فرهنگی شهرها (National Strategic Document for Rehabilitation Improvement and Renovation and Empowerment of Dilapidated and Inefficient Urban Structures, 2014).	ارزش کاربردی-اقتصادی - ارزش اجتماعی - ارزش فرهنگی	- ارائه معیار در انتساب - عنوان بافت فرسوده - جلب مشارکت اجتماعی - شناسایی و مستندسازی
۱۵	قانون حمایت از مرمت و احیای بافت‌های تاریخی - فرهنگی ۱۳۹۸	ماده ۲ و ۳ و ۴: تقویت ارتباطات موجود در بین سازمان میراث فرهنگی و سایر وزارتخانه و سازمان‌ها - ماده ۵: وزارتخانه‌های علوم، تحقیقات و فناوری و آموزش و پرورش مکلف‌اند با مشارکت سازمان، سرفصل، محتوای دروس و شیوه آموزش رشته‌های مرتبط با حفاظت و احیای بناها و بافت‌های تاریخی- فرهنگی با رویکرد مهارت‌آموزی در این تخصص‌ها را اصلاح یا تکمیل کنند. - ماده ۸: توجه به حریم بافت، اعتبارات، تسهیلات، بیمه و ضوابط مرتبط به آن	ارزش هویتی - اجتماعی - ارزش تاریخی - فرهنگی - ارزش آموزشی - ارزش احساسی - ارزش هنری - ارزش کاربردی - اقتصادی - ارزش سیاسی	- توجه به مفاهیم و مبانی پایه این حوزه - توجه به آموزش صحیح در مقاطع تحصیلی دانشگاهی - جلب مشارکت مردمی و بین نهادی - انجام فعالیت‌های پژوهشی و مستندنگاری - اتخاذ رویکرد حفاظتی متناسب با ارزش‌های اثر

اسناد، قوانین، آیین‌نامه	جوهرهٔ قانون	گونه‌های ارزش براساس اولویت	رویکردهای حفاظتی
قانون تشکیل وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی ۱۳۹۹-۱۳۹۸	ماده‌واحد- از تاریخ تصویب این قانون سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری با تمامی اختیارات و وظایف به «وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی» تبدیل می‌شود.	-ارزش آموزشی -ارزش اقتصادی- کاربردی -ارزش سیاسی	-جلوگیری از تخریب میراث فرهنگی -ارتقای کیفیت زندگی و زیرساخت‌ها

شود. اشاره به مفهوم ارزش در قانون‌گذاری‌ها و آیین‌نامه از جمله موارد مهم و قابل توجهی است که می‌تواند در اجرایی شدن طرح‌ها و برنامه‌ها بسیار مفید و مؤثر واقع شود. همان‌طور که در شکل ۳ نیز مشاهده می‌شود، بعد از وقوع انقلاب اسلامی قانون تأسیس سازمان میراث فرهنگی را می‌توان مهم‌ترین نمونه در نوع خود عنوان کرد. توجه به ارزش‌های هنری، فنی-ساختاری، سیاسی و ملی از ویژگی‌هایی است که در برخی از قوانین تصویب‌شده در بعد از انقلاب می‌توان مشاهده کرد. درست است که در قوانین تصویب‌شده در بعد از انقلاب به مفهوم ارزش توجه شده است، اما اعمال اولویت‌هایی در این زمینه نظیر ارزش‌های اقتصادی موجب کاهش توجه به سایر معیارها شده است.

با توجه به موارد مطروحه در جداول شماره ۲ و ۳ می‌توان به این نکته اشاره نمود که در قوانین قبل از انقلاب علاوه بر پررنگ‌بودن بعد فرهنگی توجه بسیاری به بعد تبلیغاتی-سیاسی (به‌دلیل قوانینی نظیر قانون الحاق ایران به کنوانسیون حمایت میراث فرهنگی و طبیعی جهان ۱۳۵۳ و قانون تأسیس وزارت اطلاعات و جهانگردی ۱۳۵۳) و در وهلهٔ دوم بعد اقتصادی (تجاری-انتفاعی) اموال باارزش فرهنگی شده است. بعد از وقوع انقلاب اسلامی و در سه دههٔ اخیر سعی شده است تمام ابعاد ارزش در قانون‌گذاری‌ها مورد بحث و توجه قرار بگیرد. در دو دههٔ اخیر با توجه به شرایط جامعه نوع توجه به مفهوم ارزش دچار تغییراتی بوده؛ است؛ به‌طوری‌که قانون‌گذاری‌های اخیر سعی شده است وارد جزئیات شده و تغییراتی در رویکرد داده

شکل ۳. تقویم زمانی قوانین و آیین‌نامه‌ها و توجه به گونه‌های ارزش و رویکردهای حفاظتی (Authors, 2022)

تمام برنامه‌های عمرانی و توسعه، قوانین، الحاقات، آیین‌نامه‌ها و... تنها سندی است که فرایند حفاظت و گزینش رویکرد حفاظتی را در گرو توجه به ارزش‌های اثر می‌داند و در این رابطه راهکارهای مؤثری را ارائه نموده است. در سال‌های اخیر با تصویب قانون حمایت از مرمت و احیای بافت‌های تاریخی- فرهنگی ۱۳۹۸ گام بلندی در جهت توجه به بافت‌های باارزش شهری و مسائل و فرایند حفاظتی آن‌ها برداشته شد. از جمله مهم‌ترین نکات موجود در این قانون، توجه به حفاظت به‌عنوان فرایندی در خصوص پاسداری از ارزش‌های بافت تاریخی بوده و مرمت، احیا و... در طی این فرایند حفاظت به‌صورت روش در نظر گرفته شده است. این شیوه نگرشی به موضوع حفاظت در این قانون ارزشمند بوده و نشان از تغییر چهارچوب نگرشی در این حوزه است.

۳-۳-۳- اساسنامهٔ تشکلهای مداخله‌گر در حفاظت از میراث فرهنگی

توجه به میراث فرهنگی و حفاظت از آن‌ها هدف اصلی شکل‌گیری تشکلهایی در باب صیانت از این میراث است. اولین تشکل سازمان‌یافته در ساختار حکومتی، موزهٔ ایران بود که در سال ۱۲۵۱ به تقلید از موزه‌های اروپایی و دستور ناصرالدین‌شاه تأسیس شد. به تدریج با شکل‌گیری درک مشترک بین صاحب‌منصبان و افراد آگاه در زمینهٔ میراث فرهنگی تشکلهای دیگری نیز با اساسنامه‌ای قوی‌تر و هدفی منسجم‌تر در ساختار حکومت و بعد از انقلاب در ساختار دولت شکل یافتند. در جدول ۴ تشکلهایی که در زمینهٔ حفاظت از میراث معماری و شهرسازی در طول تاریخ در کشور به ارائه خدمات پرداخته‌اند، قرار گرفته است.

اولین و مهم‌ترین قانون که اثرگذاری بالایی در قانون‌گذاری برای توجه به آثار تاریخی و فرهنگی را داشت، قانون حفظ آثار ملی ۱۳۰۹ بود. در شکل ۳، شش نقطه عطف نشان داده شده است که به قانون ثبت آثار ملی، تأسیس سازمان میراث فرهنگی، پیش‌نویس منشور ملی، الحاق ایران به کنوانسیون حراست از میراث ناملموس و سند احیا تعلق دارد. اولین نقطه عطف در دوران پیش از انقلاب به قانون ثبت آثار ملی اختصاص دارد. این قانون در کنار توجه ویژه به ارزش‌های میراث، اولین سندی است که تبیین و تنظیم فهرست جامع از آثار منقول و غیرمنقول میراث فرهنگی را در متن خود بیان می‌کند.

در بین قوانین، آیین‌نامه‌ها، اسناد و الحاقیه‌های دوران بعد از انقلاب، تدوین چهار مورد بسیار چشمگیر بوده که شامل قانون تأسیس سازمان میراث فرهنگی، پیش‌نویس منشور ملی، الحاق ایران به کنوانسیون حراست از میراث ناملموس و سند احیاست. قانون تأسیس سازمان میراث فرهنگی برای اولین بار در رابطه با پژوهش محور بودن فرایند حفاظت به‌طور جامع سخن گفته و فرایند حفاظت نسبتاً مطلوبی را در آن زمان مطرح نموده است. در ادامهٔ این فرایند می‌توان شاهد تدوین پیش‌منشور ملی توسط صاحب‌نظران حوزهٔ نظریه و اجرا بود که تأثیر بسزایی در توجه به مفهوم ارزش و رویکرد حفاظتی داشته است، اما این دو موضوع در ارتباط با یکدیگر مطرح نشده و به هر کدام به‌صورت جداگانه پرداخته است. توجه سازمان میراث فرهنگی به ثبت میراث ناملموس در کنار سایر منابع میراث سومین نقطهٔ عطف در فرایند حفاظت از میراث فرهنگی است که با الحاق ایران به کنوانسیون حمایت از میراث ناملموس شروع شد و در نهایت تدوین سند احیا را می‌توان مهم‌ترین آن در این حوزه نامید (Taghizadeh, 2016; Mohhebbali, 2016; Hojjat, 2016). به جرئت می‌توان گفت سند احیا در بین

جدول ۴. تشکلهای در رابطه با میراث فرهنگی و توجه به گونه‌های ارزش و رویکرد حفاظتی

نام تشکل	اهداف و موارد مهم متذکر شده در اساسنامه	گونه‌های ارزش براساس اولویت	رویکردهای حفاظتی
اولین موزه ملی ایران ۱۲۵۱	اولین موزه ملی ایران به دستور ناصرالدین‌شاه به تقلید از موزه‌های اروپایی دریکی از تالارهای کاخ گلستان ساخته شد	-ارزش هویتی -ارزش سیاسی-ملی	-تأسیس موزه

نام تشکل	اهداف و موارد مهم متذکر شده در اساسنامه	گونه‌های ارزش براساس اولویت	رویکردهای حفاظتی
وزارت معارف، اوقاف و صنایع مستظرفه ۱۲۸۶	قانون تشکیل این وزارت خانه را می‌توان اولین سند متمرکز در باب نگهداری و حفظ میراث فرهنگی دانست. در اساسنامه تشکیل این وزارت، احداث موزه، مجموعه‌های علمی- تاریخی، نظارت بر حفریات و حفاظت از میراث فرهنگی مورد اشاره و توجه قرار گرفته است (rc.majlis.ir).	-ارزش آموزشی -ارزش سیاسی-ملی -ارزش تاریخی	-تأسیس موزه‌های تخصصی -نظارت بر کاوش‌های باستان‌شناسی
اداره مرکزی عتیقات ۱۲۸۶	هدف از تأسیس این تشکل را می‌توان ساماندهی وضعیت حفاری‌های انجام‌شده و خرید و فروش میراث فرهنگی و عتیقات نامید. تأسیس این اداره نشانگر سهم‌دانشتن حکومت در آثار و میراث به‌دست‌آمده از حفاری‌های انجام‌شده است. در تأسیس این اداره بیشتر بعد اقتصادی حاصل از حفاری‌ها مورد توجه قرار گرفت. اسنادی در سال ۱۲۸۰ منتشر شد که گفته می‌شود توسط اداره مرکزی عتیقات منتشر شده است. در سندی با عنوان سند شماره ۱ (Hojjat, 2001) گفته شده است برخلاف تصور همگان اداره مرکزی عتیقات پیش از زمانی که اعلام شده وجود داشته است و براساس اولین مصوبه مجلس شورای ملی در مورخه ۱۲۸۶ به اداره مرکزی عتیقات دستور داده شده است تا دو اداره زیر نظر آن با عناوین اداره ابنیه عتیقه و اداره حفریات موزه تشکیل شود. این امر نشان می‌دهد که قبل از سازمان ملی حفاظت که به ابنیه تاریخی توجه نموده است، ادارهای با عنوان ابنیه عتیقه برای اولین بار بر این امر نظارت داشته است (Hojjat, 2001).	-ارزش اقتصادی -ارزش هویتی	-نظارت بر کاوش‌های باستان‌شناسی -توجه به انتفاع مالی حاصل از فروش میراث
انجمن آثار ملی ۱۳۰۱	از اهداف تأسیس این تشکل فرهنگی که در اساسنامه آن نیز مورد اشاره قرار گرفته است می‌توان به این موارد اشاره نمود: تأسیس موزه و کتابخانه‌ای در تهران و سایر شهرها، ثبت و طبقه‌بندی آثار ملی ایران، نگهداری مجموعه‌های نفیس در کتابخانه‌ها و موزه‌ها، بهره‌مندساختن مردم از این مجموعه‌ها از راه تعلیم در مدارس و عرضه آن‌ها در نمایشگاه‌ها و سرانجام حفظ و احیای صنایع و هنرهای ایرانی، تجلیل از بزرگان ایران و احیای نام آنان از راه نشر آثار ایشان، ساختن آرامگاه یا تندیس بزرگان (Samadi, 2003)	-ارزش هویتی -ارزش آموزشی -ارزش تاریخی -ارزش معنوی	-تأسیس حوزه‌های تخصصی به‌خصوص موزه‌ها -احیای فرهنگ و هنرهای بومی -مستندسازی آثار
اداره کل باستان‌شناسی ۱۳۱۵	نهادهای باستان‌شناسی که در ابتدا با نام اداره عتیقات و زیر نظر وزارت معارف بود، در سال ۱۳۱۵ ابتدا با عنوان اداره باستان‌شناسی و سپس به‌عنوان اداره کل باستان‌شناسی در این زمینه به ارائه خدمات پرداخت. می‌توان به این نکته نیز اشاره نمود که اساسنامه و اهداف متذکر شده من باب اداره عتیقات در ۱۳۱۵ متمرکزتر و هدفمندتر شد (Hojjat, 2001).	-ارزش اقتصادی -ارزش هویتی-تاریخی	- توجه به مرمت ابنیه تاریخی -توجه به ویژگی‌های اقتصادی
سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ۱۳۴۴	اهداف اصلی تشکیل سازمان ملی حفاظت آثار باستانی معرفی متناسب آثار باستانی کشور به عامه مردم بود تا این میراث تاریخی در گام نخست از سوی افکار عمومی جامعه شناخته و حمایت شود. تهیه فهرست جامع بناهای تاریخی و تپه‌های باستانی و نقشه ایران با تعیین مراکز تاریخی، مرمت و حفاظت آثار تاریخی، جلب همکاری‌های ملی و دولتی، تربیت کارشناسان و متخصصان موردنیاز در این حوزه از جمله دیگر اهداف تشکیل سازمان ملی حفاظت از آثار باستانی بود. سازمان ملی حفاظت آثار باستانی همزمان با تدوین و انتشار منشور بین‌المللی ونیز در مورد حفاظت و مرمت بناهای تاریخی و ۳۳ سال بعد از تدوین منشور آن (۱۹۳۱) تشکیل شد (Samadi, 2003).	-ارزش هویتی-اجتماعی -ارزش سیاسی-ملی -ارزش آموزشی -ارزش تاریخی -ارزش زیبانشاختی	-جلب مشارکت اجتماعی -تنظیم و تبیین فهرست جامع و شناسایی آثار -مستندسازی/رویکرد علمی به حفاظت

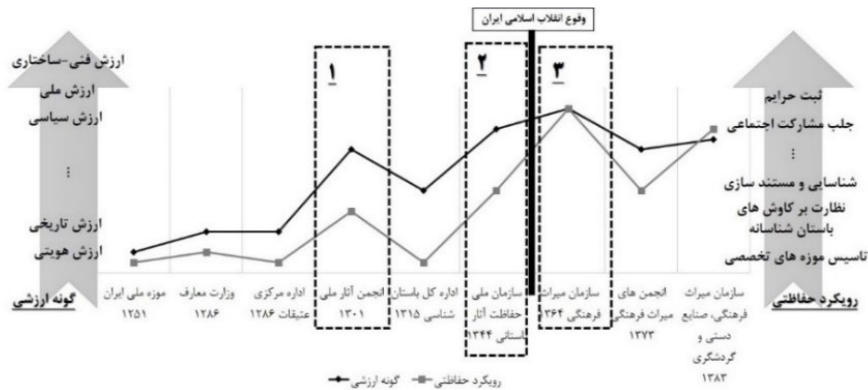
نام تشکل	اهداف و موارد مهم متذکر شده در اساسنامه	گونه‌های ارزش براساس اولویت	رویکردهای حفاظتی
وقوع انقلاب اسلامی ایران			
۷ سازمان میراث فرهنگی ۱۳۶۴	درواقع سازمان میراث فرهنگی سازمانی جامع با محوریت حفاظت از ارزش‌های میراث فرهنگی بود. شکل گرفتن سازمانی با ساختار اداری منسجم‌تر و دارای اختیارات در زمینه حفاظت از میراث نقطه عطفی در سیر توجه به میراث فرهنگی در ایران است (Samadi, 2003).	ارزش آموزشی	-تنظیم و تبیین فهرست جامع و شناسایی آثار
		ارزش هویتی	-ثبت و تعیین حریم
		ارزش تاریخی	-جلوگیری از تخریب میراث فرهنگی
		ارزش سیاسی-ملی	-ایجاد سایت‌های تخصصی و موزه
۸ انجمن‌های میراث فرهنگی ۱۳۷۳	انجمن‌های میراث فرهنگی نهادی است ملی- فرهنگی و غیرانتفاعی، وابسته به سازمان میراث فرهنگی که برحسب ضرورت و تشخیص سازمان در مراکز استان‌ها، شهرستان‌ها، بخش‌ها و روستاها یا برای موزه‌ها و آثار تاریخی تشکیل می‌شود. می‌توان هدف عمده از شکل‌گیری این نهاد را جلب مشارکت مردم در حفاظت از آثار تاریخی نامید (Samadi, 2003).	ارزش زیباشناختی	-جلب مشارکت اجتماعی و تشویق مردم
		ارزش فنی-ساختاری	-انجام و نظارت بر کاوش‌های باستان‌شناسی
		ارزش هویتی-اجتماعی	-احیای هنر و فرهنگ بومی
		ارزش تاریخی	-جلب مشارکت همه‌جانبه مردم
۹ سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری ۱۳۸۳	ادغام سازمان میراث فرهنگی با دو محوریت گردشگری و صنایع‌دستی (۱۳۸۵) منجر به شکل‌گیری سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی شد. این ادغام علاوه بر در پی داشتن مزایای بسیار، معایبی نیز در فرایند حفاظت و ارزش‌گذاری میراث بر جای گذاشت. توجه و اولویت به ارزش‌های اقتصادی و گردشگری در صدر برنامه‌ریزی‌های حفاظتی را می‌توان یکی از معایب در این زمینه عنوان کرد (rc.majlis.ir).	ارزش تاریخی	-لزوم توجه به امر گردشگری در فرایند حفاظت
		ارزش مذهبی-معنوی	-تنظیم و تبیین فهرست جامع و شناسایی آثار
		ارزش هویتی	-ثبت و تعیین حریم
		ارزش زیباشناختی	-جلوگیری از تخریب میراث فرهنگی
		ارزش هنری	-ایجاد سایت‌های تخصصی و موزه
		ارزش فرهنگی-اجتماعی	-جلب مشارکت اجتماعی و تشویق مردم
ارزش آموزشی-پژوهشی	-انجام و نظارت بر کاوش‌های باستان‌شناسی		
ارزش اقتصادی	-احیای هنر و فرهنگ بومی		
ارزش سیاسی			

حفاظتی مطرح‌شده در اساسنامه این سازمان است. مهم‌ترین یا درواقع می‌توان گفت نظام‌مندترین نهاد در دوران قبل از انقلاب، سازمان ملی حفاظت آثار باستانی است. در این سازمان توجه به ارزش‌های سیاسی در مقیاس ملی و فراملی به‌وضوح قابل مشاهده است. این موضوع فارغ از تأثیر سیاست‌های کلان حکومت از شرایط و مقتضیات جامعه نیز تأثیر گرفته و در تأسیس نهادها بی‌اثر نبوده است. در اساسنامه این سازمان برای اولین بار تبیین فهرست جامع منابع میراث مطرح شد. در دوران بعد از انقلاب اسلامی نیز تأسیس سازمان میراث فرهنگی را می‌توان مهم‌ترین اتفاق در این سیر نامید. در اساسنامه سازمان

بررسی روند تکامل سازمان‌های مداخله‌گر و تأثیرگذار در میراث فرهنگی به‌صورت عام و میراث معماری و شهرسازی به‌طور خاص می‌تواند موارد بسیار مهمی را آشکار کند. شکل ۴ روند توجه به مفهوم ارزش و حفاظت را در تشکلهای قبل و بعد از انقلاب اسلامی به تصویر کشیده شده است. همان‌طور که در شکل ۴ نیز مشاهده می‌شود، در دوران قبل از انقلاب اسلامی، تأسیس انجمن آثار ملی را می‌توان به‌عنوان اولین نقطه عطف نام برد. در اساسنامه این انجمن توجه به ارزش آموزشی و معنوی نقطه قوت خوبی محسوب می‌شود. مستندسازی و احیای فرهنگ بومی نیز از جمله رویکردهای

فرایند ارزش‌مدار رو به رشد حفاظتی را دچار اختلال کرده و سیر توجه به منابع میراث را دوباره در سراسرایی قرار می‌دهد.

میراث فرهنگی قبل از ادغام می‌توان تأثیر آموزش و پژوهش در میراث را به‌خوبی مشاهده نمود، اما با ادغام انجام‌شده، ارزش‌های اقتصادی و گردشگری در محوریت قرار گرفته و

شکل ۴. تقویم زمانی تشکل‌ها و میزان توجه به گونه‌های ارزش و رویکردهای حفاظتی (Authors, 2022)

۴-۳- بحث و یافته‌های پژوهش

دوره دوم حفاظت رابطه معناداری با توسعه ارتباطات همه‌جانبه به‌خصوص فرهنگی با دنیای غرب دارد؛ به‌طوری‌که نوع نگاه به آثار گذشتگان را دچار دگرگونی‌های بنیادی می‌کند. در واقع مبانی فکری جامعه تغییر کرده و تفسیر جدیدی از آثار گذشتگان که تا آن روز تجربه نشده بود، شکل گرفته و به‌تبع آن گونه برخورد‌های متفاوتی را به همراه داشته است که می‌توان آن از آن به‌عنوان سرآغاز حفاظت با تعریف اروپاییان یاد کرد که تقریباً از اواخر دوره قاجار آغاز و تا به امروز ادامه داشته است. این دوره را می‌بایست در سه بخش مورد بررسی قرار داد: بخش اول از اواخر دوره قاجار تا شکل‌گیری نهادها و سازمان‌های نوین در ارتباط با حفاظت یعنی روی کار آمدن حکومت پهلوی را شامل می‌شود که به‌عنوان دوره گذار از سنت به مدرنیته در حفاظت می‌توان از آن نام برد. بخش دوم که با توسعه قوانین، نهادها و تشکل‌های مرتبط همراه بوده، بازه زمانی حکومت پهلوی اول و دوم را در بر می‌گیرد و تا پیروزی انقلاب اسلامی امتداد دارد که به‌نوعی مقدمه شکل‌گیری حفاظت مدرن در ایران مطرح است و بخش سوم از شروع انقلاب اسلامی تا به امروز را شامل می‌گردد. مجموعه تحولات صورت‌گرفته در این دوره زمانی را می‌توان در قالب حفاظت مدرن تعریف کرد. در

مطالعه اسناد تاریخی کشور در زمینه نحوه توجه و برخورد با میراث نکات مهمی را آشکار نموده و حاکی از فراز و نشیب‌های بسیاری است. عوامل گوناگونی در به وجود آمدن نقاط عطف در فرایند توجه به میراث فرهنگی دخیل بوده‌اند که می‌توان در بین آن‌ها انقلاب مشروطه، وقوع انقلاب اسلامی ایران و جنگ تحمیلی را مهم‌ترین آن‌ها دانست. با توجه به مطالعه اسناد تاریخی (برنامه‌های عمرانی و توسعه، قوانین و آیین‌نامه‌ها، تشکل‌های مداخله‌گر) در یک بستر تاریخی، به نظر می‌رسد ترسیم تقویم زمانی در یک بستر تاریخی و مشخص کردن نقاط عطف و همپوشانی تنها می‌تواند موارد بسیاری را در معرض نمایش قرار دهد.

حفاظت در ایران را می‌توان به دو دوره اصلی تقسیم و مورد بررسی قرار داد: دوره اول شامل گذشته دور تا اواخر دوره قاجار است که می‌توان تحت عنوان حفاظت سنتی از آن نام برد. در این بازه زمانی حفاظت در ارتباط مستقیم با زندگی روزمره و فرهنگ جاری مردم قرار داشته و میراث گذشتگان در یک جریان پیوسته و منسجم و به‌نوعی شناور در زندگی و فرهنگ مردم زمان مورد حفاظت قرار می‌گرفت. این جریان به‌واسطه اهمیت ارزش‌های مختلف مطرح در جامعه انجام می‌شده است.

اواخر قاجار، دوره پهلوی و بعد از انقلاب اسلامی ایران تا به امروز، در بخش اول از سه گونه ارزش اصلی (ارزش تاریخی، ارزش فرهنگی، ارزش کاربردی) اولویت و توجه به ارزش‌های کاربردی به صورت عام و زیر ارزش اقتصادی (تجاری و منفعت‌طلبی) به صورت خاص مشهود است. بازه دوم که اختصاص به دوره پهلوی دارد، خود در دو برهه زمانی مطرح می‌شود. دوره پهلوی اول را دوره گذار از حفاظت سنتی به حفاظت مدرن می‌توان نامید که در این دوره توجه ویژه به ارزش‌های سیاسی- ملی‌گرایانه و تبلیغاتی منابع میراث قابل توجه است. در دوره دوم پهلوی توجه چشمگیری به موضوع میراث فرهنگی شد؛ به طوری که این مهم با جزئیات بیشتری به فرایند حفاظت و مبانی آن اختصاص داده شد. در این بازه زمانی توجه به ارزش‌های کاربردی (زیر ارزش سیاسی در وهله اول و سپس اقتصادی) و ارزش فرهنگی- تاریخی مشهود است. اقدامات حفاظتی بسیار مؤثری نیز در این زمان شکل گرفت (Mohammadmoradi, 2016; Mohheballi, 2016). اقدامات حفاظت و مرمت در شهرهای شیراز و تهران، مرمت ابنیه فاخر مانند گنبد سلطانی، ابنیه تاریخی شهر اصفهان و بیشتر مساجد جامع در مراکز استان‌ها از این جمله‌اند.

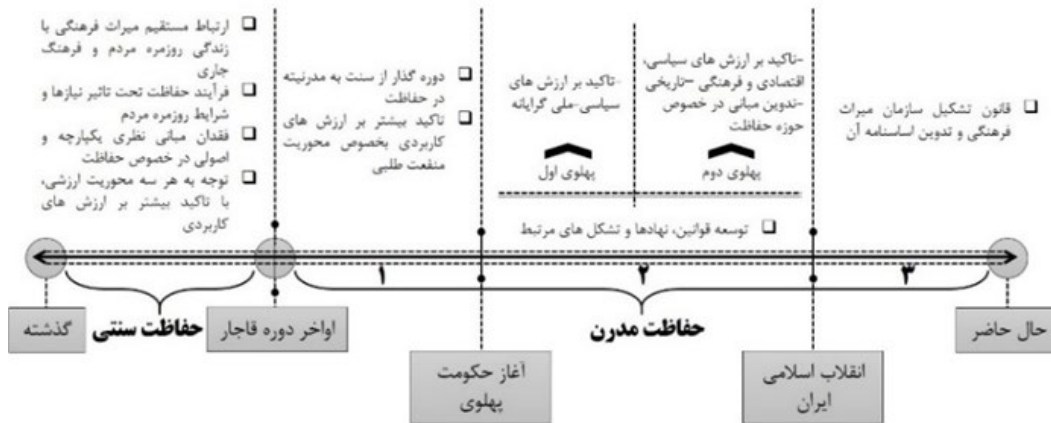
انقلاب اسلامی و در ادامه آن جنگ تحمیلی، از میزان توجه به میراث فرهنگی و فرایند حفاظت کاسته شد. با پایان جنگ تحمیلی و حاکم شدن آرامشی نسبی در جامعه موجی از نگرانی‌ها از سوی صاحب‌نظران حوزه نظریه و اجرا در زمینه میراث فرهنگی به پا خاست. از مهم‌ترین نقاط عطف در بازه زمانی سوم می‌توان به قانون تشکیل میراث فرهنگی و تدوین اساسنامه سازمان میراث فرهنگی اشاره کرد. در اساسنامه این سازمان، همان‌طور که در بخش‌های پیشین نیز مطرح شد، جزئیات رویکردهای حفاظتی و گونه‌های ارزش منابع میراث به وضوح نگاشته شده است. تدوین قوانین در رابطه با حفاظت از میراث فرهنگی و ضرورت تهیه فهرست جامع از مجموعه‌های باارزش و تاریخی از جمله اقدامات در این دوره است. اشاره به این مهم حاکی از لطف نیست که شتاب‌زدگی موجود در مسیر تدوین فهرست جامع آثار موجب شد که برخی از منابع میراث

دوره اول توجه به مفهوم ارزش با ادبیاتی متفاوت مطرح بوده و براساس اولویت‌بندی‌های خاص خود مورد اهمیت قرار می‌گرفتند. فرایند حفاظت از منابع میراث، تحت تأثیر نیازهای کاربردی و روزمره زندگی مردم قرار داشته و البته در کنار آن سایر ارزش‌های میراث مانند ارزش‌های تاریخی، فرهنگی نیز نقش داشته‌اند. در این دوره از شیوه‌های گوناگون حفاظتی استفاده شده، اما رابطه معنادار و روشنی که بتوان با جزئیات درباره آن بحث کرد، قابل تصور نیست. در تفسیر سنتی از میراث فرهنگی و حفاظت (دوره اول) مردم در کنار میراث فرهنگی حضور داشته و از طریق استفاده و بهره‌برداری به نوعی از آن‌ها محافظت می‌کردند. در واقع در این دوره مبانی نظری ویژه‌ای در رابطه با حفاظت آن‌گونه که امروز مطرح است، قابل تصور نیست. در این ارتباط می‌توان به این امر اشاره داشت که در دوره اول توجه به گونه‌های سه‌گانه ارزش مطرح بوده و همه ارزش‌ها در مقاطع زمانی مختلف فراخور شرایط و مقتضیات با اولویت‌هایی مورد توجه قرار می‌گرفتند، اما در حالت کلی تأکید بر گونه ارزش‌های کاربردی در امر حفاظت از منابع میراث را به روشنی بیشتری می‌توان درک نمود (Abbaszadeh, 2016).

در دوره دوم که با تفسیر اروپایی از میراث همراه بود، اتفاقاتی رخ می‌دهد که باعث تغییر در جهت‌گیری‌ها و رویکردها شده؛ به طوری که جریان سنتی حفاظت را دگرگون می‌کند. ورود اروپاییان و انجام حفاری‌ها به قصد به دست آوردن اشیای تاریخی، خرید و فروش منابع ارزشمند میراث و به دنبال آن کاوش‌های باستان‌شناسی و توجه به ابنیه تاریخی گذشتگان به خصوص پیش از اسلام و تزئینات وابسته به معماری و... از جمله مواردی است که ارزش‌های جدیدی را وارد جامعه می‌کند. این موضوع و مسائل دیگری که مجال طرح آن در این نوشتار نیست، فرایند سنتی حفاظت را دچار ازم‌گسیختگی و عدم تعادل نموده و باعث خلأ در حوزه‌های مختلف جامعه می‌گردد. این مسئله باعث بروز کج فهمی از مفهوم میراث فرهنگی و به دنبال آن حفاظت مدرن در جامعه ایرانی شده و متأسفانه با وجود تلاش‌های که صورت گرفته تا به امروز هم امتداد داشته است. با در نظر گرفتن سه بخش از دوره دوم،

بسیار ارزشمند از قلم افتاده و بستری برای تخریب آن‌ها فراهم شد. موارد گفته‌شده در این بخش را می‌توان در قالب شکل ۵ نشان داد.

شکل ۵. فرایند و بستر زمانی شکل‌گیری و گذار حفاظت در ایران (Authors, 2022)

تأسیس سازمان میراث فرهنگی و شکل‌گیری آن نمونه بارز این ادعاست. توجه به ارزش‌های تاریخی و علمی و آموزشی این تشکل را در صدر توجهات قرار می‌دهد.

- قوت‌گرفتن طرح پردیسان و ارتقای فرهنگ احیا و به‌تبع آن شکل‌گیری سند احیا، از جمله مواردی است که نشان می‌دهد دهه هفتاد و در درجه پایین‌تری دهه هشتاد شمسی از جمله دوره‌های عطف توجه به میراث فرهنگی در کشور بعد از وقوع انقلاب اسلامی است.
- در ادغام سازمان میراث فرهنگی با دو سازمان دیگر با عنوان گردشگری و صنایع‌دستی، دوباره توجه به بعد اقتصادی و کاربردی در میراث فرهنگی قوت گرفت و از توجه به ارزش‌های میراث فرهنگی در فرایند حفاظت کاسته شد.

موارد اشاره‌شده در فوق را می‌توان به‌عنوان یک جمع‌بندی از مصاحبه‌های انجام‌شده با صاحب‌نظران حوزه نظریه و اجرا و بررسی و تدقیق اسناد تاریخی دانست.

با توجه به مصاحبه‌های انجام‌شده و نتایج حاصل از مطالعه اسناد تاریخی با تمرکز بر صدسال اخیر می‌توان موارد زیر را جزء مهم‌ترین موارد در فرایند حفاظت در ارتباط با مفهوم ارزش در کشور برشمرد:

- توجه به ارزش‌های کاربردی- اقتصادی (کاربردی- تجاری) و اولویت‌بخشی به آن، موجب مقطعی شدن چرخه حفاظت گردیده است و در بسیاری از موارد لطمه‌های جبران‌ناپذیری بر پیکره میراث فرهنگی کشور وارد نموده است.
- شیوه‌های کهن حفاظت در کشور بدون هیچ‌گونه مطالعه‌ای در بیشتر موارد کنار گذاشته شد. در همین راستا انجام مطالعه شیوه‌های حفاظتی گذشته و روش‌های مداخله در این شیوه‌ها ضروری به نظر می‌رسد.
- از سال ۱۳۴۱ تا وقوع انقلاب اسلامی بیشترین توجه بر میراث فرهنگی اعمال شده است که مصداق این امر تدوین برنامه پنجم و... است.
- بعد از وقوع انقلاب اسلامی نیز به میراث فرهنگی و ارزش‌های اصیل آن توجه شده است. تصویب قانون

۴- نتیجه‌گیری

نوع نگاه ما به گذشته، رویکرد ما به منابع میراث و به‌دنبال آن نحوه مداخله و حفاظت از آن‌ها را آشکار می‌سازد و این نوع نگاه، به‌طور عام مفهوم میراث فرهنگی را تبیین می‌نماید. در این میان ارزش‌های میراث نقش بی‌بدیلی بر عهده دارند. قبل از ورود مفهوم حفاظت مدرن (تفسیر اروپایی حفاظت) و نگاه ویژه به میراث فرهنگی، در کشور توجه به میراث فرهنگی با رویکردهای خاص (حفاظت سنتی) صورت می‌گرفت. مردم در جوار میراث فرهنگی زندگی کرده و هیچ اثری را فارغ از اهداف سیاسی، اعتقادی و... با برنامه‌ای از پیش تعیین‌شده تخریب نمی‌کردند. بعد از ورود طرز تفکر اروپایی نسبت به میراث فرهنگی و جابه‌جایی نظام ارزشی حاکم، رویکرد توجه به میراث فرهنگی نیز دچار تغییر و دگرگونی شد. تغییرات صورت‌گرفته در منابع میراث را می‌توان شاهد این جابه‌جایی در نظام ارزشی دانست. شکل‌گیری نظام جدید حفاظتی در کشور، گذار سریع از حفاظت سنتی به حفاظت مدرن موجب به وجود آمدن خلأ و کج‌فهمی‌های در سطوح مختلف از حفاظت گردید. بعد از دوره گذار از حفاظت سنتی به حفاظت مدرن و شکل‌گیری پایه این نوع حفاظت و توجه به میراث فرهنگی در کشور (که هم‌زمان با دوره پهلوی است)، متأسفانه موفقیت‌لازمه در زمینه حفاظت از ارزش‌های میراث فرهنگی کسب نشد، اما برگزاری کنفرانس‌ها و چاپ نشریه و مقالاتی در این باب را می‌توان از نتایج موفقیت‌آمیز این نوع رویکرد در بین روشن‌فکران دانست. وقوع انقلاب اسلامی ایران و تأسیس سازمان میراث فرهنگی در سال ۱۳۶۴ شاهد به وقوع پیوستن نقطه عطفی دیگر در فرایند توجه به میراث فرهنگی و حفاظت در کشور دانست که متأسفانه منفک‌شدن این سازمان از وزارت علوم وقت و بعدها ادغام آن با دو سازمان صنایع‌دستی و گردشگری فارغ از نتایج مثبت آن در ارتقای موقعیت اداری و تشکیلاتی، باعث بروز مشکلاتی بوده که از آن جمله رجعت به گذشته در خصوص کم و کیف توجه به ارزش‌های اقتصادی-انتفاعی در اولویت‌بندی ارزش‌هاست؛

به‌طوری‌که این مهم به‌وضوح در رویکردهای سازمان قابل حصول است. تصویب قانون حمایت از مرمت و احیای بافت‌های تاریخی- فرهنگی در سال ۱۳۹۸ از جمله نقاط عطف در این حوزه بوده که توجه بنیادین به مفهوم حفاظت و فرایند آن، توجه به بافت باارزش در کنار بنای باارزش و اقدامات و الزامات مرتبط با آن را مطرح کرده است. در مجموع با توجه به همپوشانی تقویم‌های زمانی ترسیم‌شده برای برنامه‌های عمرانی و توسعه، قوانین و آیین‌نامه و تشکلهای مداخله‌گر در میراث فرهنگی می‌توان به این مهم اشاره نمود؛ دهه چهل تا وقوع انقلاب اسلامی اوج توجه به میراث فرهنگی در تاریخ کشور است. در طول این بازه زمانی تدوین برنامه پنجم و به‌تبع آن تصویب قوانین تأسیس وزارت جهانبندی و ثبت آثار ملی و درنهایت قانون تأسیس سازمان میراث فرهنگی را می‌توان شاهد بود. دهه هفتاد و در اولویت بعدی دهه هشتاد را می‌توان از جمله مقاطع زمانی دانست که بعد از وقوع انقلاب اسلامی، توجه به میراث فرهنگی و حفاظت از منابع ارزشی در آن‌ها از سایر دوره‌ها بیشتر بوده است. به وقوع پیوستن این اتفاقات در فواصل نزدیک به هم را می‌توان ناشی از اهمیت مضاعف به میراث فرهنگی در مقیاسی وسیع قلمداد نمود. نهایتاً این موضوع قابل‌طرح خواهد بود که عملاً در هیچ‌یک از اسناد مورد بررسی به‌روشنی رابطه بین گونه‌های ارزش میراث و شیوه‌های حفاظتی متناسب مورد توجه قرار نگرفته است. با علم بر این موضوع که ادبیات حاکم بر ارزش‌های منابع میراث و شیوه‌های حفاظت موردنظر پژوهش حاضر با ادبیات تدوین اسناد، قوانین و... ممکن است در مواردی انطباق کاملی نداشته باشند، اما با توجه به اهمیت بسیار زیاد رابطه ارزش‌های منابع میراث در رویکردهای حفاظت و همچنین محدودیت در منابع این مهم را اجتناب‌ناپذیر می‌سازد. آنچه مشهود است ضرورت درک موضوع توجه به مفهوم ارزش در برنامه‌ها، قوانین و آیین‌نامه‌ها، اساسنامه تشکلهای مداخله‌گر اگر به‌درستی در جامعه شکل می‌یافت، بخشی عمده‌ای از مشکلات امروزی وجود خارجی نداشت. تفکر

نسبت به اتخاذ قوانین و تشکیلات مرتبط اقدام کرد و از شکاف بین حوزه نظریه و عمل کاست.

سیاسگزاری

وجود ندارد.

منابع مالی

وجود ندارد.

تعارض منافع

تعارض منافع بین نویسندگان وجود ندارد.

نگارندگان بر این استوار است که در صورت محوریت ارزش در معنای عام و ارزش‌های میراث فرهنگی به صورت خاص در سیاست‌ها، راهبردها و راهکارهای منجر به مداخله در منابع میراث، دستیابی به نتیجه مطلوب در حوزه حفاظت از میراث فرهنگی کشور قابل حصول خواهد بود. این پژوهش ضمن ایجاد فضای لازم برای بررسی دقیق‌تر رابطه ارزش‌های میراث در رویکردهای حفاظت در پژوهش‌های آتی، بستر لازم برای طرح موضوعی را فراهم می‌کند که چگونه می‌توان براساس ارزش‌های منابع میراث و رابطه آن‌ها با حفاظت

References

- Abbaszadeh, M. (2016). *The role of architecture heritage values in conservation and restoration*. Science and Technology.
- Abbaszadeh, M., Ayashm, M., & Mirgholami, M. (2012). Surveying the role of cultural heritage's value (architectural and urbanism heritage) at conservation. 8th International Conference on urban growth & conservation in Euro-Asia corridor, Tehran.
- Abbaszadeh, M., Mohammadmoradi, A., Faizi, M., & Ayashm, M. (2016). Specifying the Relation between the Concept of Value and Conservation in Cultural Heritage. *International research journal of applied and basic science*.
- Document of revival and exploitation of historical and cultural sites. (2009).
- Fadaei Nezhad, S., & Hanachi, P. (2022). A Study and Review of the Evolution of Policies and Plans Adopted for Conservation of Cultural Heritage, From 1999 Up To 2012. *Journal of Iranian Architecture Studies*, 3(5), 21-37.
- Hanachi, P., Diba, D., & Mahdavinejad, M. J. (2008). Development and Conservation in the Case of Valuable Districts of Iranian Historic Cities. (32), 51-60.
- Hojjat, M. (2001). *Cultural Heritage in Iran*. Cultural heritage organization publication.
- Hojjat, M. (2016). *Face-to-face interview* [Interview].
- Masoumi, G. (1975). *History of Archeology*. Samt Publication.
- Mohammadmoradi, A. (2003). The process of conservation in Iran from the establishment of the Antiquities Office until before the Islamic Revolution. *Haftshahr journal*, 1(11), 14-28.
- Mohammadmoradi, A. (2016). *Face-to-face interview* [Interview].
- Mohheballi, M. (2016). *Face-to-face interview* [Interview].
- National Strategic Document for Rehabilitation Improvement and Renovation and Empowerment of Dilapidated and Inefficient Urban Structures. (2014).
- Nazari, F. (2018). *Historical Behavior with past works*. ADL-NAMEH. Research Institute of Cultural Heritage and Tourism.
- NejadEbrahimi, A., Pourjafar, M., Ansari, M., & Hanachi, P. (2013). Value and its Relation with Intervention Approach in Historical & Cultural Relics. *Maremat & Me'mari-e Iran journal*, (6), 79-98.
- Pedram, B., Aowliya, M., & Valizade, R. (2011). Evaluation of the Authenticity in Conservation of Persian Heritage: The Role of Continuity Vernacular Culture in Artistic Creation.

- Maremat-e Asar & Baft-haye Tarikhi-Farhangi, 1(2).*
- Samadi, Y. (2003). *Cultural heritage in domestic and international law*. Cultural heritage organization publication.
- Shahmirzadei, S. (1987). A brief reference to the developments of cultural heritage in Iran. *Athar* (12).
- Taghizadeh, A. (2016). *Face-to-face interview* [Interview].
- Throsby, D. (2000). Economic and cultural value in the work of creative artists. In e. a. Marta de la Torre (Ed.), *Values and heritage conservation* (pp. 26-31). Getty conservation institute.
- URL 1: <http://rc.majlis.ir>. (2021).
<http://rc.majlis.ir>. (Access date 2022.8.18).

پی‌نوشت

۱ - مصاحبه‌های صورت‌گرفته در پژوهش حاضر از دکتر مهدی حجت، دکتر اصغر محمدمرادی، مهندس سید مهدی مجابی، مهندس محمدحسن محب علی و مهندس رامین تقی‌زاده بوده است. مصاحبه دکتر مرادی، مهندس محبعلی و مهندس مجابی در دفتر گروه مرمت دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران انجام شده است. مصاحبه با دکتر حجت در دفتر کار ایشان و مصاحبه با مهندس تقی‌زاده نیز به‌صورت مجازی بوده است.

۲ - در این ارتباط به‌طور خاص مراجعه شود به رباعیات خیام، هفت اورنگ جامی، غزلیات حافظ، دیوان شمس و... که بررسی این موضوع، پژوهش مجزایی را می‌طلبد.